

2 HOOFSTUK 2: PREDIKANT IN NEDERLAND (1877-1891)

Van Belkum se studentelewe het tot 'n einde gekom toe hy deur die Gemeente Varik in November 1876 beroep is. Voor sy bevestiging op 25 Februarie 1877, het Anna en Jac in die huwelik getree. Ds J C Verhoeff het die huwelik te Utrecht op 15 Februarie 1877 ingeseën en uit die huwelik is vier seuns en 5 dogters gebore: Gerard Willem (7 Desember 1878 Varik), Anneé Marius (15 November 1880 Varik), Gellius (14 Maart 1882 Steenwijk), Aartje Catharina (23 Oktober 1883 Steenwijk), Catharina Aartje (3 September 1885 Steenwijk), Maria Anna (14 Julie 1888, Steenwijk – 13 Januarie 1891); Jeanne (16 Mei 1890 Zierikzee), Hermanus (2 Junie 1892 Rustenburg) en Anna Jacoba (4 Mei 1894 Rustenburg).

Vir die Van Belkum-egpaar het die gemeentelewe nuwe eise gestel. Veral vir Jac het dié fase van sy dienswerk nie net vreugde nie, maar ook stryd beteken. Te midde van die kerklike rigtingstryd in die Nederlandse Hervormde Kerk het hy hom trou vir die opbou van kerk en volk beywer. Die een terrein waarop hy voortdurend aktief gebly het was die sendingterrein en in die gemeentes Varik, Steenwijk en Zierikzee het hy behalwe die gemeentelike pastoraat ook aktief sy aandag aan sending gewy. Trouens, sy liefde en belang vir die sending het met die jare toegeneem. Ten spyte van die stryd teen die modernisme en die latere Doleansie het Van Belkum die gemeentes met die Evangelie getroos, versorg en gerig.

2.1 Gemeente Varik (1877-1882)

Voor Van Belkum se koms, is die gemeente onder andere deur di H P van Dorp (1821-1824), H Hulstijn (1825-1870) en dr J J P Valetton jr (1872-1875) bedien. Op die kerkraadsvergadering van 31 Oktober 1876 het die kerkraad van ds Schouten se bedanking as predikant van die gemeente Varik kennis geneem. Die vergadering het daarop proponent Jac van Belkum eenparig beroep en enkele dae later, op 10 November 1876, gee Van Belkum kennis dat hy die beroep aanvaar. Nadat die klassikale bestuur van Zalt-Bommel, onder leiding van ds Le Roy as voorsitter en A C C de Jongh as skriba op 19 Desember 1876 kerklike goedkeuring verleen het en daar

aan die ministeriële departement kennis gegee is, het die skriba, ouderling Van Empel, op die kerkraadsvergadering van 17 Januarie 1877 berig dat: ‘...*de Heer J van Belkum tot onze vreugde de beroeping naar de gemeente heeft aangenomen*’ (Nederlands Hervormde Gemeente-archief Varik: Inv. Nr. 3 = NHAV 1870:Inv nr 3). Van Empel, notuleer later Van Belkum se ordening, bevestiging en intrepreek op 25 Februarie 1877 so:

Op Sondag 25 Februari 1877 deed de nieuw benoemde Herder en Leeraar J van Belkum, Cand tot den H. Dienst zijne intrede in de gemeente, waarbij hij als uitgangspunt nam de woorden 1 Kor 2:2. In de voormiddag godsdiensoefening was hij ingezegend en bevestigd door zijnen Oom Ds G Fliezinga. Hz te [Noenaldum] (Friesland), die sprak naar aanleiding van Hebr 12:2^a deze woorden: ‘Ziende op den oversten Leidsman en Voleinder des geloofs Jezus’.

(NHAV 1870:Inv nr 3)

Van Belkum se intrepreek het as teksvers 1 Kor 2:2: ‘*Niets te weten onder uw dan Christus Jesus en die gekruisigd*’ (NHKA:Sarkady L VI/24/17) en in sy antwoord op die verwelkoming het hy veral teenoor sy oom, ds G Fliezinga waardering uitgespreek:

Ja, Gij Eerwaarde Grijsaard, hebt het terecht gezegd, dat Gij en Uwe Echtgenooten niet slechts dierbare vrienden, maar ook ouders voor ons zijt geweest. Van den dag af, dat God onze ouders van ons nam hebt gij altijd in ons lot gedeeld en later mij onder Uwe leiding genomen.

(NHKA:Sarkady L VI/24/17)

Aan die handoplegging het ook die konsulent, ds P J Hoelom van die gemeente *Ophemert* deelgeneem. Die ander kollegas in die Klassis van Zalt-Bommel, Johannes

Gerhardus Rijk Acquoy (ZaltBommel) en C K Boland (Well), was nie teenwoordig nie.

Die gemeente Varik was finansieël nie sterk nie en op 'n kerkraadsvergadering van 27 Maart 1877 reageer die vergadering op die versoek om finansiële bydraes van die Kommissie vir die Voorlopige Opleiding van predikante te *Doekindem* deur te besluit:

...dat met het oog op den behoeftigen toestand van kerk en Gemeente hieraan niet kan worden voldaan, maar dat op een andere wijze dit beproefd zou worden.

(NHAV 1870:Inv nr 3)

Ondanks die finansiële omstandighede van die gemeente, het die gemeente se behoefte aan 'n nuwe doelmatige kerkgebou, Van Belkum tog daartoe genoop om die saak sewe maande na sy bevestiging in die gemeente aan die orde te stel. Daarom het hy in September 1877 'n kerkraadsvergadering belê:

... met het doel om over de belangen der gemeente te spreken. Vooral hierom had hy gewenscht deze vergadering te houden, omdat hy het voornemen had eene collectien te doen voor de nieuwe kerk, over welk voornemen hy den zegen des Heeren wensch af te smeeken welke poging de verkrijging van een waardige Godshuis hy aan den Heer der Gemeente wilde opdragen. Ook werd gesproken over de armverzorging in den aanstaanden winter, omdat de nood, menschlykerswijze gesproken, groot dreigde te zijn.

(NHAV 1870:Inv nr 3)

Ten spyte van die moeilike omstandighede het die oproep tot die oprig van 'n 'waardige Godshuis' tog by die gemeente soveel offerbereidheid ontlok, dat die ideaal redelik gou kon realiseer. Van Belkum se entoesiasme en sy kenmerkende idealisme

het hierin 'n belangrike rol gespeel en op Sondag 4 April 1880 om twee-uur het Van Belkum die nuwe kerkgebou ingewy. Van Belkum het na aanleiding van Psalm 48 gepreek en dr J J P Valeton, vorige predikant van die gemeente en op daardie tydstip hoogleraar te Utrecht, het met 1 Konings 2:28 as teks voorgegaan.

Die rigtingstryd in die Nederlands Hervormde Kerk, wat Van Belkum reeds as student ervaar het, het tydens sy dienstryd as predikant voortgewoed. Enersyds het daar tussen die liberale, etiese, juridies-konfessionele en die ortodokse groepering stryd geheers en andersyds het die Doleansie in 1886-1887 'n verdere stryd ingelei. Die stryd in die Nederlandse Hervormde Kerk was gerig op die behoud van die tradisionele karakter van die Hervormde Kerk. Op die onderwysgebied het 'n soortgelyke stryd gewoed. Teen die neutraliteitsbeginsel wat die 1857 Van der Bruggen-skoolwet⁷ ingelei het, het baie kerkrade, predikante en lidmate in die Hervormde Kerk steeds gestreef na 'n Christelike skool. Volgens Botha (1987:60,61) het Van der Bruggen se onderwyswet enersyds stabiliteit vir die onderwys beteken, maar andersyds het dit die neutrale onderwysbeginsels, soos dit veral deur die modernistiese en liberale denkers van die tyd voorgestaan is, ingelei. Dit was juis die neutrale aspek wat tot ontevredenheid gelei het en volgens Langedijk (in Botha, 1987:61) het veral Groen van Prinsterer die besware soos volg opgesom:

...het karakter der openbare school waar neutraliteit, karakterloosheid en algemeenheid kenmerkend zijn. De grootste vijand is de richting, die de rede verheft boven het geloof en het Christendom een bijgelovig dwaasheid noemt.

Na aanleiding van 'n omsendbrief deur die *Comité voor het Volkspetitionement inzake de onderwijs* besluit die kerkraad van Varik op 29 Mei 1879: '*De vergadering spreekt zich daarop eenstemmig uit ten voordeele eener School met de Bijbel ...*' (NHAV 1870:Inv nr 3). Die besluit het veral met die riglyne van die *Vereeniging*

⁷ J J L van der Bruggen (1804-1863) is aanvanklik tot die Reveillkring gereken. Volgens Van Itterzon en Nauta (1964:15) stig hy vanweë sy liefde vir die christelike onderwys 'n skool te Nijmegen, maar word in 1857 die vader van die nuwe onderwyswet wat kerk en skool van mekaar vervreem.

voor *Christlijk Onderwijs* ooreengekom. Botha (1987:62) het met sy bespreking van dié Vereniging se standpunte gestel dat dit geensins die bedoeling van die vereniging was: '...om in sektariese of seperatistiese gees skole op te rig of die Protestantse kerke teen mekaar af te speel nie. Hy het hierop Groen van Prinsterer se gedagtes ter stawing aangehaal:

...de vereeniging wil geen gezindteschool, noch wil de eene Protestantsch kerk teenover de ander stellen, maar alleen de belijdenis der Hervormde Kerk als den gemeenschappelijke grondslag aanvaarden.

(Botha 1987:62)

Op dieselfde vergadering van 29 Mei 1879 het Van Belkum die kerkraad ingelig oor sake wat tydens die komende Klassikale vergadering aan die orde sou kom. Van die sake was die nuutvoorgestelde belydenisvrae. De Jongh het hiervan gestel:

In hetzelfde jaar dat de Vrije Universiteit werd opgericht, waren de hervormde belijdenisvragen verruimd. Ze lagen vast in het 'reglement op het godsdienstonderwijs' van 1862 en vroegen om het belijden van de drievuldige God, om het verklaren van de bereidheid, bij die belijdenis te volharden en om het beloven van ijverige medewerking 'tot den bloei van het Godsrijk in het algemeen en van de Nederlandsche Hervormde Kerk in het bijzonder', dat laatste 'met opvolging van hare verordeningen'. De eerste en tweede vraag waren voor moderne en ook 'groninger' predikanten moeilijk te verwerken: Jezus werd 'gods eeniggeboren Zoon...Heer en ...Heiland' genoemd. Nu stond de synode toe, die vragen te stellen 'althans wat betrefd den geest en den hoofdzaak van de daarin vervatte belijdenis, verklaring en belofte'. De predikant mocht de formulering van de vragen dus wijzigen.

(De Jongh 1978:353)

Die stryd wat in kerk en skool geheers het, het duidelik in die kerkraad se reaksie geblyk:

...wat betref de nieuw voorgestelde belydenis-vragen, zij (kerkraad) het niet raadzaam achte deze aan te nemen, omdat zij niet waren overeenkomstig de leer der Ned. Herv. Kerk, en vooral onduidelijk en dubbelzinnig waren voor de aannemelingen.

(NHAV 1870:Inv nr 3)

In genoemde sake het die kerkaad en Van Belkum ooreengestem. Maar reeds vroeg in sy dienstyl, 5 Julie 1877, het Van Belkum ook onverskrokke standpunt teenoor die kerkraad ingeneem. So het hy by geleentheid oor, so 'n belangrike maar sensitiewe saak soos die kerklike tug, 'n ondubbelsinnig standpunt ten gunste van behoorlike tuguitoefening ingeneem. In die saak van die lidmate van *Van den Oever* en *Van Hallem* het die kerkraad totaal anders besluit as wat Van Belkum dit wou hê. Van Belkum het aan die hand gedoen dat die kerkraad die lidmate minstens berispe en tot berou aanspoor. Die besluit was egter:

Dit wordt verworpen na langdurige discussien met algemeene stemmen behalwe die van den voorzitter die er zich voor verklaarde. De redenen voor de verwerping waren: het vreemde der zaak, daar zoo iets nog nooit was voorgevallen, en omdat de leden geen heil verwachten van den strenge handhawing der tucht.

(NHAV 1870:Inv nr 3)

Uit die besluit is dit duidelik dat Van Belkum die belydenisskrifte hoog ag. Dit blyk wel duidelik dat die kerkraad 'n meer 'liberale' of moderne opvatting ten koste van die handhawing van die tug as Van Belkum daarop nagehou het. Dat Van Belkum as jong man die moed gehad het om man alleen teenoor die kerkraad standpunt in te

neem, dui sekerlik daarop dat hy in ooreenstemming met die Nederlandse Geloofsbelydenis (Artikel 32) 'n sterk oortuiging oor die handhawing van die tug gekoester het.

Ondanks hierdie voorval was Van Belkum se verskil met die Kerkraad nie die reël nie en die werksaamhede in die gemeente tydens sy dienstyl is deur 'n gees van rustigheid gekenmerk.

Van Belkum het reeds van vroeg af in sy loopbaan ook op breër kerklike terrein 'n rol gespeel. Veral vir die sending deur die Kerk het hy 'n volgehoue belangstelling gehad. Daar is reeds verwys na sy lesing voor die *Nederlandsche Zendingvereniging afdeling Utrecht* in 1876 oor die onderwerp: *De Zending in hare verhouding tot kerk en Zendinggenootschappen*. In April 1887 het hy te Steenwijk 'n lesing, *Evangelieprediking in de Hollandshe Taal in Buitenlandsche Badplaatsen* gelewer en op 'n sendingfees te *Oijsterwijk*, 9 Julie 1890 praat hy oor die onderwerp: *De Zending en de Bijbel in hunne wederzijdse betrekking*. Van Belkum het in die laasgenoemde lesing gewys op die belangrikheid van Bybelverspreiding in die sendingveld en het aan die hand van drie punte die tema behandel:

De zending kan den Bybel niet ontberen.

De Bybel wekt tot de zending op.

Zending en Bybelverspreiding gaan hand aan hand.

(NHKA:Sarkady L VI /22/11)

Hy het reeds onder die eerste punt van sy rede gewys op die verskil tussen die sendingmetode van die Rooms Katolieke Kerk en die protestantse kerk.

Eersgenoemde het met die tipiese Roomse gebruike, mis en boetedoening die Kongo probeer kersten, maar dit het misluk omdat die Bybel nie die middelpunt van die sending was nie. Sy verwysing na ander sendingvelde en sendinggenootskappe, soos China en die Jesuïete sending onder die Amerikaanse Indiane, bevestig sy uitgebreide kennis van sending. Selfs tydens sy Suid-Afrikaanse dienstyl, was Van Belkum 'n intekenaar van *Mededeelingen, tijdschrift voor Zendingwetenschap*, die

Nederlandsche Zendinggenootschap se tydskrif. Van die protestantse sendingpogings het Van Belkum opgemerk:

Overall waar zij komen, trachten zij eerst de landstaal te leeren, opdat het volk het daden Gods in zijne eigene taal moge hooren.

(NHKA:Sarkady L VI/22/11)

In sy oorsig oor die invloed van Bybelverspreiding, het Van Belkum die waarde van die Bybel in eie taal beklemtoon. Vir hom is dit die onderskeidende kenmerk van die protestantse sending:

De Hervorming wekte die behoefte weder en trachte er in te voorzien, opdat het volk weder in eigen taal de H. Schrift kan lezen. Dit is voor de kennis van het Evangelie broodnodig. Elke volk moet den Bijbel in de moedertaal kunnen lezen, zal op den duur een wel gefundeerd christenvolk de plaats der heidendom innemen.

(NHKA:Sarkady L VI/22/11)

Tydens die *Sewentiende Noordelijk Evangelische Zendingfeest* in 1884 het Van Belkum die afsheidsrede gelewer. Twee jaar later, toe hy reeds in *Zierikzee* predikant was, was hy ook by die *Zeeuwsch-Vlaamsch Zendingfeest* te *Breskens* betrokke, waar hy dié keer 'n rede oor '*Eenige resultaten der Zending*' gelewer het. Hy het in die toespraak, *Evangelieprediking in de Hollandshe Taal in Buitenlandsche Badplaatsen* (1887), deeglik rekenskap van sy sendingbeleid gegee. In die toespraak het hy op die redaksionele kommentaar van die *Neue Evangelische Kirchenzeitung* no 38 gereageer. Die redakteur van die kerkblad het berig dat verskeie sendelinge Duitse trekarbeiders in Nederland besoek het. Van Belkum betoog dat die Nederlandse Hervormde Kerk die voorbeeld, en dié van die Engelse genootskappe, moet volg deur herders na die vakansie-plekke buite Nederland te stuur om Nederlanders daar te bearbei. Behalwe

verskeie praktiese voorstelle betoog Van Belkum oorwegend vir die belang van prediking in eie taal en die eiesoortige inrigting van die erediens:

Een eerste bezwaar is, de inrichting van godsdienstoefeningen in de Nederlandsche taal in buitenlandsche badplaatsen is minder noodig, omdat de meeste Hollanders de nieuwere talen wel kennen wanneer zij naar het buitenland gaan. Toegegeven voor een oogenblik, ofschoon het nog heel wat anders is een boek in een vreemde taal geschreven te lezen, dan eene vreemde taal te verstaan, zooals die door het volk gesproken wordt, en zelf die taal goed te spreken, toegegeven dan, dat ieder Hollander, de taal des lands kent, waar hij heen gaat, wij hebben hier te maken met eene zaak, die ons diepste wezen raakt, met den godsdienst en die dan ook alleen onze eigene moedertaal het best wordt verstaan. De godsdienst is eene zaak des harten en een woord uit het hart tot het hart in de eigene taal verkwikt en vertroost. Wat waren de hoorders op den 1en Pinksterdag blijde in hunne eigene taal te mogen hooren verkondigen de groote daden Gods. En zoo gaat het m.i. ook nu nog. Wij hooren het Evangelie liefst in de taal, die van jeugd af door ons gesproken is: zij klinkt ons het lieflijkst in de ooren, zij herinnert ons aan moeders eenvoudige voorstelling des Evangelies, aan het onderwijs, dat wij zelf vroeger genoten.

(Van Belkum 1887:6)

Van die liturgie skryf Van Belkum:

Daarbij komt groot verschil in eeredienst. De Gerformeerde kerken hebben naar het voorbeeld van Calvijn alleen de dienst de Woords, met enkele formulieren, bijna geheel leerdienst dus. De Luthersche en Engelsche veel meer eeredienst, en eene zeer groote Liturgie. Het is daarom best te begripen, dat de strenge Calvinist zich minder tehuis

gevoelt bij de Liturgische verrichtingen der Luthersche kerk, terwijl de Lutheraan op zijn beurt onze dienst al te koud, te prozaïsch zal vinden.

(Van Belkum 1887:4)

Ook op ander terreine het Van Belkum 'n bydrae gelewer. Op 25 Januarie 1881 rig hy aan *Höveker & Zoon* die versoek om 'n vertaling uit Frans van Frédéric Godet se boekie *Bijbelstudiën over het Oude Testament* te maak. Sy kennis van Frans en Duits was van so 'n standaard dat die vertaalwerk aan hom toevertrou is en deur die *Vereeniging ter Bevordering van Christelike Lektuur* uitgegee is (NHKA:Sarkady L VI/ 1/5).

Self 'n weeskind, was sy deernis met weeskinders opmerklik. Dit het hom selfs bereid gemaak om persoonlik weeskinders in sy huis op te neem en te versorg. Op 29 April 1881 reageer hy op 'n brief van P Altman van Amsterdam. Van Belkum verwys na 'n advertensie in die '*Standaard*' van 20 April 1881. Hy verduidelik dat sy omstandighede van so aard is, dat hy twee kinders kan onderhou en nog twee weeskinders kan inneem. Uit die bronne voorhande kon dit nie bevestig word of Van Belkum inderdaad kinders aangeneem het nie. Sy reisbeskrywing na Suid-Afrika (vgl Hoofstuk 5) en sy briefwisseling met familie in Nederland gee geen aanduiding van ander kinders buiten sy eie nie.

In dié tyd word Van Belkum ook lid van die Algemene Weduwee en Wesefonds. Sy bydraes tot die fonds strek reeds van 17 Mei 1878. Dit is interessant om te merk dat hy selfs tydens sy dienstryd in die *Zuid Afrikaansche Republiek* lid van die *Tweede of Nieuwe Weduwenbeurs der Classis Zalt-Bommel* gebly het. Enkele dae voor sy dood op 3 Januarie 1933, het Van Belkum nog deur sy broer Pieter, steeds in Velp, 'n betaling gemaak.

Tydens sy dienstryd te Varik het Van Belkum beroepe na die gemeente Hellvum op 27 November 1878 en die gemeente Lettelbert en Enumati op 9 November 1879 ontvang. Hy het nie een van die beroepe aangeneem nie. Die beroep wat hy wel na 'n dienstryd van vyf jaar te Varik aangeneem het, was na die gemeente Steenwijk. In die dienstryd van vyf jaar te Varik het Van Belkum hom deeglik laat geld as bouer en verdediger van die kerk. Sy maatskaplike betrokkenheid en toewyding aan sending

bevestig ook sy ruimer belang en betrokkenheid by die vaderlandse kerk. Dit het reeds tydens sy dienstryd in Varik duidelik geword dat veral die belydenis van die kerk en kerklike tug vir Van Belkum as bakens in sy optrede gedien het.

2.2 Gemeente Steenwijk (1882-1889)

Tydens die beroepsvergadering van die kerkraad van die gemeente Steenwijk op 28 Oktober 1881 is Van Belkum met sestien stemme beroep en op 15 November 1881 het hy verklaar dat hy die beroep aanneem (Nederlands Hervormde Gemeente Steenwijk Kerkraad Notule 1862-1899 = SKN 1862-1899). Die Van Belkum-gesin het, in die hoek waar die provinsies Drenthe, Friesland en Overijssel ontmoet, 'n nuwe tuiste gevind. Dit was 'n belangrike tyd in Van Belkum se lewe. Sy dienstryd daar het met die Doleansie saamgeval.

Die Klassikale bestuur van Kampen, waarvan Steenwijk deel was, het op 13 Desember 1881 kerklike goedkeuring gegee. Van Belkum het 'n traktement van 1400 gulde ontvang en 'n verdere 400 gulde per jaar is deur die gemeente bygedra (SKN 1862-1899). Op 6 Januarie 1882 het die klassikale bestuur van Bommel vir Van Belkum eervol losgemaak en so ook die kerkraad van die gemeente Varik op 8 Januarie 1882 (NHAV 1870:Inv nr 3). 'n Week later het die gemeente Steenwijk hulle nuwe leraar ontvang en is hy deur sy swaer, ds Dekking van Schoonhoven, met 2 Kor 5:20 as teks vir die prediking, bevestig. Van Belkum het in die namiddag die kansel bestyg en 1 Joh 1:1-3 as teks vir sy intreepreek gebruik en het in die inleidende paragrawe sy rol en diens in die besondere tyd beklemtoon:

Zal uit deze mijne eerste prediking onder u, naar ik hoop voldoende blijken dat ik geen ander Evangelie u hoop te verkondigen, dan dat naar en uit de schrift is, laat mij u toch in het kort voorlopig mededeelen, dat ik van die Evangelie alleen heil verwacht voor den zondaar en voor onze tijd!

(NHKA:Sarkady L VI/26/1)

Op 18 Januarie 1882 word sy akte van lidmaatskap tot die klassis Kampen uitgereik (SKN 1862-1899).

Van Belkum het as tweede predikant die gemeente bedien. Die ander predikant was W A van Griethuyzen en teenoor hom het hy in sy intreepreek gestel:

Bovenal tot u hooggeachte ambsbroeder in onze gemeente richte ik mij. Ik dank U zeer voor aller wat gij in deze dagen voor mij en mijn huis zijt geweest. Wij bevelen ons zeer bij u aan. Van harte hoop ik, dat wij samen moge arbeiden d.w.z. niet alleen uitwendig, maar innerlijk één door den Eenigen Heer.

(NHKA:Sarkady L VI 26/1)

Van Belkum het deur die uitnodiging bewys gegee van sy goeder trou, maar nie ten koste van die inhoud van die Evangelie nie.

Van die ander kollegas in die klassis Kampen het P J Muller van Steenwijkerwold 'n belangrike plek ingeneem. Tydens Van Belkum se dienstyd in Transvaal, sou prof P J Muller weer sy pad kruis as predikant van die gemeente Pretoria en ook as eerste hoogleraar van die Nederduitsch Hervormde Kerk. Van sy ontmoeting met Muller het Van Belkum in *De Transvaalsche Kerkbode* geskryf:

Zijn eerste gemeente was Steenwijkerwold, waar hij van 21 September 1879 tot het begin van 1882 arbeide en waar de schrijver van dit stukje (Van Belkum – CP) hem reeds leerde kenne als ijverig herder, begaafd leeraar en warm vriend.

(*De Transvaalsche Kerkbode* 1904:1)

Tussen Van Belkum en Van Griethuyzen, was daar in die meer as 'n jaar wat hulle saam gedien het, nie enige botsings nie. Dit sou egter nie die geval wees met Van Griethuyzen se opvolger, D J Karssen van Neerlangbroek, nie. Van Griethuyzen gee op 24 Januarie 1883 kennis dat hy die beroep na die gemeente Haren aanvaar het en

op Dinsdag, 16 April 1883 het die kieskollege met die oog op die beroep van 'n predikant vergader (SKN 1862-1899). Die gebruiklike groslys is opgestel en onder andere is W H Dekking van Schoonhoven, Van Belkum se swaer, ook genomineer. Uit die getal is op drie besluit naamlik J Langhout, P G Datema en G Vlug. Veelbetekend was dat minstens twee predikante uit die drietal wat benoem is, naamlik J Langhout en ook G Vlug blykbaar Kuiper-gesind was en het hulle ook vroeg reeds by die Doleansie-groep gevoeg. Hieruit kan afgelei word dat daar 'n sterk element van Doleansie-gesindes in die gemeente was en vir Van Belkum het dit probleme voorspel. Langhout het in Friesland, ds J J A Ploos van Amstel gevolg toe laasgenoemde op 10 Februarie 1886 hom by die dolerendes gevoeg het (Kuiper 1972:137). Ds Vlug van Nijkerk is wel beroep, maar het nie die beroep aanvaar nie. Die kieskollege het hierop opnuut 'n groslys opgestel en op Vrydag, 9 Junie 1883 het die vergadering beroep. Tydens die vergadering het daar tweespalt ten opsigte van die beroepsprosedure ontstaan. Die kommissie verantwoordelik vir die benoeming het versoek '*...om één der predikanten van het drietal te hooren*' (SKN 1862-1899).

In die bespreking wat daarop gevolg het het die eerste tekens van verskil tussen Van Belkum en die kerkraad merkbaar geword. Dat die meerderheid van die kerkraad op daardie stadium doleansie-gesind was, het met die beroep op ds Karssen van Neerlangbroek duidelik geblyk:

Nadat de Heer G Kuit⁸ verslag gedaan heeft van het gehoorde bij ds Karssen te Neerlangbroek, brengt de Voorzitter (Van Belkum – CP) eerst in rondvraag of de commissie ook nog de twee andere predikanten zal hooren. Met groote meerderheid wordt dit verworpen, de Heer Tromp Meester verlaat de vergadering, daar hij aan de

⁸ Geert Kuit emigreer in 1885 na Transvaal. Hy werk eers by *De Volkstem* en is daarna landrosklerk te Middelburg (Transvaal), Wakkerstroom en in 1889 te Volksrust. Hy stig 'n prokureursfirma te Volksrust. Hy het met Barbara Cipriana Pluim in die huwelik getree en uit die huwelik is tien kinders gebore. Die oudste seun, Hendrik Johannes Kuit (gebore te Steenwijk 1873) werk te Ermelo, Krugersdorp en Johannesburg in die poswese en later as wetsagent, prokureur en notaris te Volksrust (Ploeger 1994:84).

stemming niet wenscht deel te nemen. Na nog eenige woordewisseling tussen den Heer van Geunt en de Commissie over de vraag of Ds Karssen ook gezangen liet zingen gaat der vergadering tot stemming over.

(SKN 1862-1899)

Hierop het die kerkraad ds Karssen met 23 stemme teen 3 beroep. Hy het die beroep aanvaar en op Sondag 7 Oktober 1883 het Van Belkum hom bevestig. As teks vir die prediking het Van Belkum 2 Korintiërs 4:7 gebruik en iets van die kerk se toestand meegedeel. Teenoor Karssen het hy waardering uitgespreek:

In onze vaderlandsche kerk zijn meer dan 250 gemeenten herderloos... Is het bij den tegenwoordige partijstrijd in onze vaderlandsche kerk moeielijk een Leeraar te vinden die met een ander geheel overeenkomt, ik dank God dat Uw nieuwe Leeraar is een man, die met mij heeft te prediken onder U dan Jezus Christus en die gekruist.

(NHKA:Sarkady L VI 26/25)

Van Belkum het op die stadium gehoop dat Karssen rondom die verkondiging van die Evangelie die Hervormde Kerk sou dien, maar hy het hom met Karssen misreken. Met verloop van tyd het Karssen hom al sterker met die dolerendes vereenselwig. Dit moes op 'n botsing uitloop.

In hierdie selfde tyd het die tekens van 'n botsing wat op 'n tweede front vir Van Belkum gewag het ook na vore gekom. Enkele dae voor ds Karssen bevestig is, op 21 Desember 1883, het die kerkraad 'n versoekskrif van 140 lidmate behandel: '*... om gedurende den winter 4 maal godsdienstoefeninge in vrijzinnigen geest in de kleine kerk te mogen houden*' (SKN 1862-1899). Die kerkraad se antwoord hierop het gelui:

...dat de kerkeraad daartegen ernstig bezwaar heeft, als in rechstreekschen strijd met de belijdenis der kerk, als ondoenlyk met

het oog op de prediking der eigen predikanten, als aanleiding gevende tot groote ontevredenheid in de Gemeente.

(SKN 1862-1899)

Van Belkum en die kerkraad het met hierdie besluit duidelik standpunt teen die vrysinnige rigting ingeneem, maar tydens 'n volgende vergadering het die stryd rondom die Doleansie weer ontbrand. Karssen was dolerend gesind en die stryd tussen Van Belkum en Karssen het opnuut die gemeente se gang versteur. Die aanleiding vir die stryd was 'n voorstel deur Karssen tydens die kerkraadsvergadering van 23 Mei 1884:

...om een vroeger genomen besluit des kerkerads te vernietigen, hetwelk bepaald, om geen ouders tot getuigen by de doop hunner kinderen toe te laten, die geen belijdenis hebben gedaan. Nadat de BB vooral Ds van Belkum krachtige argumenten tot behoud van genoemd besluit hadden aangevoerd, wil ds Karssen de zaak vooreerst liever laten rusten.

(SKN 1862-1899)

Karssen se voorstel het verband gehou met die besluite van die 1878/79 Algemene Sinode rondom die belydenisvrae en die konflik met die Amsterdamse Kerkraad in 1884. Volgens Kuiper (1972:131) het veral die moderne en kofessionele partye 'n magsewewig in die sinode bereik. In 1875 het die moderne groep besware aangeteken teen die veroordeling van moderne predikante wat die belydenisvrae na eie oordeel verander het. Hulle het ondermeer geëis dat artikel 38 en 39 van die Reglement op godsdiensonderwys gewysig word. In 1878/79 besluit die Sinode om by artikel 38 'n bepaling by te voeg wat lui:

Bezwaren tegen de geloofsovertuiging der aannemelingen leveren geen grond tot afwijzing op, wanneer zij zich bereid verklaren toestemmend te antwoorden op de vragen...naar artikel 29.

(Kuiper 1972:131)

Volgens Kuiper het die toevoeging dadelik onrus onder die konfessionele groepering gewek, omdat hulle dit as 'n miskenning van die konfessionele en presbiteriale karakter van die kerk beskou het. Verskeie kerkrade het hulle teen die wysiging uitgespreek en selfs die Konfessionele Vereniging het 'n advieskommissie benoem wat uit de: *'gematigd-konfessionele predikanten Bronsveld, De Koe, Tinholten, Van Toornenbergen'* bestaan het en die wysiging afgekeur het. Vanuit die 'gereformeerde' kringe is ook 'n kommissie benoem onder andere di J W Felix, G Vos F L zn., J D B Brouwer, B van Schelven, G Ringnalda en dr F L Rutgers asook die ouderlinge dr A Kuyper, W Hovy, Prof. B J L Baron de Geer van Juthpaas, Jhr A F de Savornin Lohman (Kuiper 1972:132). Volgens die verslag *'Memorie inzake de Aannemingskwesie'* het hulle dit gestel dat dit die kerkrade se plig is om in die gemeente die suiwere leer te handhaaf en dat die breëre sinodale besture ten opsigte van artikel 38 en 39 se wysiging buite hulle bevoegdheid gehandel het. In die gemeente Amsterdam, gedurende 1885 en 1886, is die Doleansie finaal deurgevoer toe die ouderlinge in toenemende mate geweier het om moderne predikante tydens die aanneming van katkisante, by te staan. Die weiering deur die ouderlinge het tot reaksies uit die 'moderne' sowel as die 'konfessionele' kringe gelei. Veral laasgenoemde het die ouderlinge se optrede as 'n breuk met die kerk beskou. 'n Poging van die betrokke katkisante om op grond van artikel 40 van die *Synodaal Reglement Godsdienstonderwijs* 'n bewys van goeie sedelike gedrag te kry:

...elders door moderne predikanten aangenomen te worden, om zich daarna weer naar Amsterdam te laten overschrijven, mislukte door de voorwaarde van de kerkeraad dat daartoe eerst Jezus Christus as Zaligmaker beleden moest worden. In deze tijd besloot de kerkeraad

ook het afgeven van attestaten te verbinden aan positieve beantwoording van de tweede vraag van het doopsformulier.

(Kuiper 1972:135)

Die katkisanter het hulle daarop op die klassikale bestuur beroep, daarna op die provinsiale kerkbestuur en uiteindelik op die Algemene Sinodale kommissie. Die sinodale vergaderings het die standpunt van die reglement gehandhaaf wat beteken het dat teen dié agtergrond Van Belkum en Karssen ten opsigte van die kategese gebots het. Dit het veral tydens die vergadering van 31 Maart 1884 duidelik geword. Behalwe die versoek van 'n lidmaat dat sy dogter by ds Karssen kategese ontvang in plaas van Ds van Belkum, was daar ook 'n klage teen die godsdiensonderwyser, br Eekhof. Hy het na bewering verkeerde kategeseboeke gebruik '*... en teen Ds Karssen heeft gepreek*' (SKN 1862-1899). Hierop besluit die kerkraad:

Met 10 stemmen teen één, dien van Ds van Belkum, word besloten den heer Eekhof ter verantwoording te roepen.

(SKN 1862-1899)

Die verwydering tussen die predikante en die hewigheid van die stryd het ook in die volgende besluit van die kerkraad duidelik geword.

Eweneens vindt de kerkeraad beter, dat de predikanten zich niet meer binden aan de wyksverdeeling, zooals tot heden gebruikelijk was bij ziekenbezoek. Ook zullen zij elk jaar van wijk moet verwisselen.

(SKN 1862-1899)

Die stryd wat in die gemeente gewoed het, het ook in Van Belkum se prediking neerslag gevind. Op 27 April 1884 het hy die onrus en stryd tussen die leraars behandel. Vanuit Johannes 21:15-17 het Van Belkum die diens van die dienaars van

die woord gegrond in die liefde tot Christus en het die diens teenoor die situasie in die gemeente gestel:

Wat is nu helaas het geval. Men gaat ten kerk, doch daar, waar men het meest hoort prediken overeenkomstig eigen opvatting der Schriften. Men wil versterkt worden in eigen gevoelen en meening, maar niet luisteren naar hetgeen de H.Schrift duidelijk en onfeilbaar zegt en dat tegen onze mening indruischt.

Men gaat ter preek, omdat deze of die leeraar preekt, maar niet om te worden geweid en gehoed. Nu is het waar dat de herders en leeraars daarvan zelve de schuld zijn...Wij weten gemeente dat het een teer punt is dat wij aanroeren. Gij werpt de schuld op de herders en de herders werpen de schuld op u.

(NHKA:Sarkady L VI/27/3)

Die stryd het egter toegeneem en tydens die opsiggesprek met Eekhof op 29 April 1884 het Van Belkum hom ten volle aan Eekhof se kant geskaar. Die klagte teen Eekhof is grotendeels deur ds Karssen aangevoer en op voorstel van Karssen is besluit dat Br Eekhof van sy diens as godsdiensonderwyser onthef word en dat hy 'n ander heenkome moes soek. Diaken G Kuit neem die voorstel oor en '*...wordt besloten den heer Eekhof de plaats te ontnemen, die hij innam in den kerkeraadsbank. Ds van Belkum stemt tegen, anderen allen voor*'(SKN 1862-1899). Dat diaken Kuit die voorstel steun verbaas nie, wanneer sy verskil met Van Belkum ten opsigte van die moderne predikante, in aanmerking geneem word nie. Tydens die vergadering van 21 Desember 1883, waar die kerkraad teen preekdienste deur moderne predikante besluit het, het Kuit beweer dat Van Belkum hom nie betyds na die vergadering opgeroep het nie. Kuit het egter ook tydens die beroepsvergadering 'n beslissende rol gespeel en was duidelik 'n medestander van ds Karssen.

Die stryd tussen Karssen en Van Belkum het op Vrydag 20 Junie 1884 voortgegaan:

Ds Karssen tekent protest aan teen Art IV van die instruksie van die godsdiensonderwyser, welk artikel hy in stryd agt met Art 6 Syn regl op die godsd. onderw. en Artt 14,15 Syn Regl voor kerkeraden. ds van Belkum beroep sich op die vasstelling der instruksie door die kerkeraad en die Cl Bestuur, Ds Karssen vraag insage van die offisiel instruksie, die door Ds VB gehaald en getoond word. Ds K blyft by syjn gevoelens dat die instruksie onwettig is en die CL bestuur evenals die kerkeraad in stryd gehandel het met die reglement.

(SKN 1862-1899)

Ds Karssen gaan voort en beskuldig Eekhof van ondermyning. Dit het br Lommers laat stel dat '*... de heer Eekhof op die wyse alleen in diens van Ds van Belkum is*' (SKN 1862-1899). Van Belkum het hierop selfs die vergadering verlaat en ook die volgende vergadering van die kerkraad nie bygewoon nie. Dit het ds Karssen tydens die vergadering die geleentheid gebied om hom sterk oor die gedrag van Van Belkum uit te laat:

... vindt het ook alles behalve broederlijk en zedelijk, dat syjn collega hem sonder kennisgeving of verzoek die scribeaat opdraagt, waarom hy een spoedige verandering hierin hoogste werkelyk acht. Die kerkraad betreur met hem zeer die verwarde toestand, die in die gemeente om der waarheid wille heerscht.

(SKN 1862-1899)

Van Belkum se optrede kan nie goedgekeur word nie en dit kom voor of hy nie sy argumente kon handhaaf nie. Ten spyte van Van Belkum se optrede tydens die kerkraadsvergadering, het dit nie die dienswerk in die gemeente verhinder nie. Die botsing tussen Karssen en Van Belkum is opgelos toe eersgenoemde op 27 Maart 1885 aan die kerkraad kennis gee dat hy die beroep na Amsterdam aanvaar het. Karssen is daar, saam met tagtig doleansie gesinde predikante, in Amsterdam deur die

Klassikale bestuur op 4 Januarie 1886 geskors (Kuiper 1972:136). Die breuk tussen Van Belkum en die Kerkraad het egter voortbestaan. By die volgende beroepsvergadering het die opstel van 'n groslys en nominering van 'n drietal weer tot 'n botsing tussen Van Belkum en die kerkraad gelei:

Nu stelt praeses voor een der drie te gaan hooren, waartegen de meerderheid der vergadering zich verklaart, vooral op grond, dat bij eventueele bedanking der beroepen, de gestelde som verbruikt zal zijn, eer men in het beroepen geslaagd is.

Na eenige discussie over dit punt, stelt praes voor uit het gevormde drietal terstond een keuse te doen, waartegen der meerderheid der vergadering zich eveneens verklaart.

(SKN 1862-1899)

Die kerkraad het lynreg teenoor die vorige prosedure, met ds Karssen se beroep, opgetree. Dit kom voor asof die kerkraad Van Belkum doelbewus wou teengaan. Die beroep wat op ds Bolkenstein uitgebring is, was nie geslaagd nie en daar moes opnuut 'n drietal genomineer word.

Voor ds Karssen se vertrek het die kerkraad egter besluit om 'n deurkollekte af te staan aan die oprigting van die '*Vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag*' (SKN 1862-1899). Die stigting van die *Vrije Universiteit* te Amsterdam is deur die nuwe wet op hoër onderwys moontlik gemaak en volgens De Jongh (1978:352) het Kuyper nie gedink:

...aan een theologische school, zoals de christelijke gereformeerde kerk die had, maar aan een universiteit, 'die met Gods hulpe ook aan de gereformeerde volk duurzaam pleitbezorgers van zijn belangen in 's lands raadzaal en helden in het strijdperk der wetenschappen, vooral op het stuk onzer landshistorie, leveren kon'.

Die finansiële ondersteuning van Kuyper se *Vrije Universiteit* het weer eens laat blyk hoe sterk die doleansie-gesinde element op die kerkraad van Steenwijk was. Met verloop van tyd het die element egter sy invloed verloor. Dit moet waarskynlik ook aan Van Belkum se volhardende teenstand en vereenselwiging met die standpunte van Hoedemaker toegeskryf word. Tydens die kerkraadsvergadering van 12 Januarie 1886 toe die gebeure van die doleansie amptelik op die tafel gekom het:

...leest de Voorzitter de circulaire van Dr Hoedemaker, over het kerkelijk geschil te Amsterdam en wordt besloten met 6 tegen 2 stemmen geen bewijs van sympathie aan Amsterdamsch kerkraad te zenden.

(SKN 1862-1899)

Die brief waarna verwys word is dr Ph J Hoedemaker se *Open Brief aan Dr Kuyper, naar aanleiding van het conflict tusschen het Classicaal Bestuur en den Amsterdamschen kerkraad inzake het beheer*, Utrecht (1886). In die brief het Hoedemaker enersyds die gronde waarop ouderlinge van die Amsterdamse kerkraad geskors is bespreek en andersyds voorstelle tot bemiddeling vir die geskorste ouderlinge van die Amsterdamse kerkraad voorgestel (Scheers 1939:81,82):

Die hadden tot doel, geenszins om de rust in de Kerk te herstellen, maar om dit plaatselijk conflict, waarin de dingen niet geheel zuiver gesteld waren, te laten verdringen door een ernstige behandeling van de kerkelijke kwestie in haar geheel.

(Scheers 1939:82)

Drie maande later het die kerkraad, op 3 Maart 1886 weer kennis geneem van '*Eenige geschriften over de Amsterdamsche quaestien*' (SKN 1862-1899). Terwyl die Doleansie ook in Steenwijk in momentum toegeneem het, het die kerkraad van die gemeente Steenwijk reëlmatig beroepe uitgebring, maar moes telkemale teleurgesteld

van die bedankings kennis neem. Een van die beroepspogings is selfs vertraag toe die kerkraad, behalwe ds Van Belkum, geweier het om die beroepsbrief van M Beversluis van Steen te onderteken. Eers met die vergadering van 6 Oktober 1886 word die vakature van ds Karssen gevul toe ds J C Eykman jr van Hardenburg kennis gee dat hy die beroep aanvaar. Dié verblydende nuus is egter onmiddelik gedemp. Van Belkum hou 'n brief aan die kerkraad voor:

...eene missive van de heeren J Prinsen en zes anderen, zich noemende het Bestuur eener Vereeniging Kerkherstel; waarbij van den kerkeraad geeischt wordt, dat hij elke week een beslist Gereformeerd predikant, geschorst of niet in de kerk late optreden.

(SKN 1862-1899)

Die kerkraad se reaksie was dat die skrywe nie behandel kan word nie, omdat dit met Artikel 20 en 21 van die *Algemeen Reglement* in stryd is. Hierop het onder andere ouderling J Prinsen versoek dat die kerkraad hom en sy medestanders van die ouderlingsamp onthef. Van Belkum moes die gemeente deur die omstandighede stuur. Dat hy terdeë bewus was van die Nederlands Hervormde Kerk se nood word duidelik in sy verwelkomingswoord aan die nuut bevestigde kerkraadslede tydens die kerkraadsvergadering van 5 Januarie 1887:

De voorzitter opent de vergadering met gebed en leest Ps 127 en verwelkomt de nieuwbenoemde broeders met hartelijke toespraak, waarin hy herinnert aan het gewigd van dezer tijd, de roeping den broeders om de belangen der Ned Herv Kerk te bevorderen.

(SKN 1862-1899)

Die vereniging *Kerkherstel* te Steenwijk het egter weer die kerkraad genader en versoek dat die kerkraad hulle te woord staan. Op Vrydag 25 Maart 1887 kom die vergadering byeen: '*... naar aanleiding van den schrijven van zeven lidmaten der Ned*

Hervormde Kerk, die daarin aan den Kerkeraad het voorstel deden om van Kerkorde te veranderen' (SKN 1862-1899).

Die ses teenwoordige lede van die vereniging *Kerkherstel* het tydens die vergadering geweier om afsonderlik voor die kerkraad te verskyn en hierop het die kerkraad besluit dat die kerkraad nie bevoeg is om 'n besluit ten opsigte van die kerkorde te neem nie en die sewe lidmate te vermaan om terug te keer van die weg wat hulle volg. Die Doleansie het die Algemene Sinodale Kommissie genoop om voorskrifte deur te gee aan kerkrade. Hiervolgens sou lidmate wat die Doleansie steun van hulle lidmaatskap onthef word. Die kerkraad het na aanleiding van die skrywe sy eie probleem ondervind. Dit blyk dat '*...daar ook in deze gemeente een Kerkeraad benoemd en bevestigd door den ontzeten predikant D J Karssen*' (SKN 1862-1899) was. Alhoewel die kerkraad geen besluit oor die saak geneem het nie, kan aanvaar word dat hulle die voorskrifte van die Algemene Sinodale Kommissie gevolg het. Die storm wat deur die Doleansie ontketen is, het mettertyd bedaar en die gemeente het tydens Van Belkum en Eykman se dienstryd 'n stabiele gang gevolg. Tussen Van Belkum en Eykman was daar geen stryd nie.

Die onrus wat die Doleansie op gemeentevlak teweeg gebring het, het ook op sinodale vlak duidelik geword. Tydens die twee-en-sewentigste gewone vergadering van die *Algemene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk* in 1888, neem Van Belkum sitting as lid van die *Provinciale Kerkbesturen* en de *Commissie tot de zaken der Waalsche Kerken*. Van Belkum het oor die belangrikste sake van die sinodesitting, in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, onder redaksie van A W Bronsveld, verslag gelewer. Reeds binne die eerste paragrafe van die verslag wys Van Belkum op die samestelling van die moderamen waaruit die gevolge van die bestaan van verskillende modaliteite in die Nederlandse Hervormde Kerk blyk:

De modernen waren in de meerderheid; op de 19 stemhebbende leden telden zij 10, de orthodoxen 7, de evangelischen 2 leden. Het was dus te voorsien dat één der eerstgenoemde president zoude worden.

(Van Belkum 1888:1)

Hy gaan voort en verwys na die *Synodus Contracta* wat volgens artikel 15 van die Algemeen Reglement saamgestel is. Volgens Haitjema het die *synodus contracta* die opdrag om: ‘... te verrichten wat in de ordinanties der Kerk aan de generale synode is opgedragen, voor zover dit haar door de synode word gedelegeerd’ (1951:197) en tydens die sinode moes dit die hoër beroep van J Kuyper behandel. Hy is deur die Provinsiale kerkbestuur van Gelderland van sy amp onthef en het hom op die Algemene Sinode beroep. Van Belkum, wat as lid van die *Synodus Contracta* sitting neem, was egter teleurgesteld omdat daar geen besluit geneem kon word nie. Hy het hieroor gestel:

Door het ontbreken van het vereischte afschrift van de gevallen uitspraak moest de appellant niet-ontvankelijk verklaard worden. De wet schreef dit gebiedend voor, en de Synode mocht de wet niet breken. Toch heb ik het betreurd, dat om een gebrek in den vorm deze zaak niet op nieuw kon worden onderzocht. Niet uit twijfel aan de juistheid van de door het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland gegeven einduitspraak, maar omdat de Synode nu zoo geheel gelijk op een rechterlijk college, dat om eene informaliteit genoopt wordt eene voor een predikant zeer belangrijke zaak in hoogste instantie onbehandeld te laten. Algemeen bijna werd het gevoeld, dat op deze wijze de zedelijke en geestelijke zijde van vele zaken niet tot haar recht kan komen.

(Van Belkum 1888:945)

In die verdere verslag het Van Belkum veral twee direkte gevolge van die Doleansie aangedui, naamlik die ontevredenheid met die Algemeen Reglement en die onmag van die Sinode om die Algemeen Reglement met ‘n Skrifgefundeerde Kerkorde te vervang. Ten opsigte van die ontevredenheid, meld Van Belkum:

Meer dan één adres van classicale vergaderingen of van bijzondere personen was over de reorganisasie der kerk bij deze Synode

ingekomen. Het was niet gemakkelijk duidelijk en helder te weten te komen, wat in de adressen eigenlijk werd gevraagd. Er werd verlang: een voorstel van wet 'waarbij de *kerkorde* meer in overeenstemming wordt gebracht met de *kerkleer*, of waarin gestreefd werd naar meer overeenstemming', anderen verlangden 'herstel van het presbyteriaal karakter onzer kerk in aansluiting aan de historische kerkorde', nog anderen wenschten 'meer dan ééne classicale vergadering in 't jaar en autonomie die collegies'.

(Van Belkum 1888:950)

Die talle voorstelle is verwys na 'n studiekommissie wat by monde van prof Kruijf aan die Sinode verslag gelewer het. Uit Prof Kruijf se verslag blyk nie net die onmag van die Sinode duidelik nie, maar ook 'n onwilligheid. Volgens Van Belkum het Kruijf beklemtoon:

...hoe moeilik het zou zijn in deze dagen de kerkorde in onvereenstemming te brengen met de kerkleer, omdat, hoe gaarne velen in onze dagen zich ook scharen onder de Banier onze belijdenis, bijna niemand meer die belijdenis aanvaardt gelijk zij daar ligt.

(Van Belkum 1888:950)

In sy verdere betoog het Kruijf daarop gewys dat die presbiteriale karakter van die kerk oorbeklemtoon word. As bewys het hy twee argumente aangevoer:

... op de Synode te Wezel gehouden in 1568, gesproken werd van 'het in toom houden der ongematigde driften der ouderlingen', en zelfs in de Dordsche Synode van 1618 naast 37 predikanten slechts 18 ouderlingen zitting hadden.

(Van Belkum 1888:950)

Kruif se verslag is deur die Sinode aanvaar en in die daaropvolgende besluit word die onwilligheid van die Sinode duidelik. Volgens Van Belkum:

...achte de Synode het onraadzaam, ontijdig en onnoodig eene nieuwe kerkorde te ontwerpen of te treden in het voorstel, door Ds Hoedemaker in zijne brochure ter Classicale vergadering? Geopperd, om eene consuleerende commissie te benoemen ten einde haar te dienen van advies over de reorganisatie, ofschoon dit laatste voorstel door prof. Gunning met warmte werd aanbevolen.

(Van Belkum 1888:950)

Ander sake wat Van Belkum aan die orde stel is die wysiging van artikel 62 van die Algemeen Reglement. Die artikel het gelui:

De Synode neemt kennis van de consideratien der provinciale kerkbesturen en classicale vergaderingen en maakt daarvan *naar eigen oordeel gebruikt*.

Volgens die voorgestelde wysiging moes die woorde '*naar eigen oordeel*' geskrap word, wat sou meebring dat die Sinode die insette van provinsiale en klassikale vergaderings sou moes verdiskonteer. Om die wysiging toe te lig, wys die Sinode 'n kommissie, waarvan Van Belkum lid is, aan. Namens die kommissie het dr Van der Flier op die voorstel gereageer en daarop gewys dat so 'n wysiging tot wanorde sal lei. Hy het voorgestel dat aan die klassikale vergaderings 'n 'veto-reg' toegeken word om sodoende enige wetswysiging, wat deur die Sinode voorgestel word, vir finale goedkeuring aan die klassikale vergaderings voor te lê. Dit was duidelik 'n poging om die gesag van die Sinode te verminder en af te wentel. Die voorstel is egter nie aanvaar nie.

Die gesag van kerklike vergaderings het later weer aan die orde gekom en Van Belkum meld dat hy en Van der Flier:

...een voorstel ingediend om de vraag, die in 1891 weer aan de gemeente moet worden gedaan, of zij door middel van een kiescollegie het recht van benoeming van ouderlingen en diakenen en van beroeping van predikanten zelf willen uitoefenen, dan of zij dit werk aan den kerkeraad opdragen, zóó te wijzigen, dat ná dien tijd de kiescolleges alleen ouderlingen en diakenen zouden benoemen en dat aan de kerkeraden de beroeping van predikanten zou blijven.

(Van Belkum 1888:956)

Volgens Van Belkum was dit die gebruik in die geskiedenis van die kerk en is hy van mening dat die Kieskolleges in verskeie gemeentes nie funksioneer nie. Die kerkrade was beter toegerus om te oordeel oor die beroeping van die predikant. Van Belkum maak die volgende persoonlike opmerking:

Steller dezès kon in den loop der discussien verder gerust verklaren, dat hij nooit veel heil had verwacht van de kiescolleges, die reeds bestonden voor hij in dienst der kerk kwam.

(Van Belkum 1888:956)

Hoewel die voorstel Van der Flier-Van Belkum steun van ds Cesar Segers ontvang het, was daar soveel teenstand dat die voorstel:

...werd slechts in zooverre voorloopig vasgesteld, dat alleen in gemeenten met meer dan twee predikantstandsplaatsen de benoeming van predikanten aan den kerkeraad zou worden opgedragen, terwyl de kiescolleges zouden behouden blijven voor de benoeming van kerkeraadsliden.

(Van Belkum 1888:957)

Van Belkum se belang by die voorstel moet aan sy ervaring met die gebeure rondom die beroep van ds Karssen toegeskryf word. Hy het selfs in 1921 in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, deel 58, enkele mededelings gelewer insake *Verkiezing van kerkeraadsleden en beroeping van predikanten in Zuid-Afrika*. In die artikel het Van Belkum gereageer op die vraag of die beroep van 'n predikant en verkiesing van kerkraadslede by die kerkraad of 'n kieskollege moes berus. Hy het ondermeer gestel:

Zoals wordt opgemerkt zijn er principieele bezwaren zoowel tegen de kerkeraad, als tegen kiescollege, dit moet ieder toegeven, vooral elk predikant, die vele dienstjaren achter zich heeft. Wordt de verkiezing van de ambtsdragers alleen aan den kerkeraad, bij wijze van coöptie overgelaten, dan loopt men gevaar, dat het contact met de gemeente wordt verbroken en een soort van oligarchie gevormd, die geen rekening houdt met de begeerten der leden van de kerk. Dit is duidelijk aan het licht gekomen, toen in 1867 de kiescolleges werden ingesteld, welke een groote omkeer in de gemeente-regeering te weeg brachten. Eveneens is in het stelsel van kiescolleges een groot gevaar: behalve dat zij ook zeer eenzijdig zijn te werk gegaan, hebben zij bij de verkiezingen invloeden doen gelden, die niet alleen ongeschikte, maar ook ongeloovige en van het Evangelie vervreemde personen in den kerkeraad hebben gebracht.

(Van Belkum 1921:507)

Hy het verder nie net op die verskillende prosedure in die Suid-Afrikaanse kerk gewys nie, maar ook die rol van die gemeente en kerkraad tydens die verkiesing van kerkraad en die beroep van 'n predikant aan die orde gestel.

Uit Van Belkum se rapport oor die Sinode-sitting blyk sy begrip vir die dilemma van die Sinode-sitting en andersyds sy keuse vir 'n bepaalde standpunt:

De Synode heeft de wijsheid bezeten, om alle radicale voorstellen ter zijde te leggen. Dat zij met haar werk allen zal voldaan hebben, is onmogelijk te verlangen: Dat zij velen heeft bevredigd, durf ik gelooven. Dat zij de banier der belijdenis niet hooger heeft kunnen verheffen, lag niet aan haar: zij is nog de afspiegeling van wat in de kerk is en leeft. Wie van haar dit verwacht, hebbe nog een tijd geduld en vergete niet dat het Gods wijs bestier is geweest, hetwelk ons verhinderde in dit opzicht aan rechtmatige begeerten te voldoen. Aan dat bestier van God zich toe te vertrouwen is voor den geloovigen christen ten allen tijde de zekerste en veiligste weg.

(Van Belkum 1888:959)

2.2.1 Die Doleansie

Die aanleiding tot die Afskeiding van 1834 en die Doleansie van 1886 in die Nederlandse Hervormde Kerk word allerweë aan die aanvaarding van die *Algemeen Reglement* van 1816 toegeskryf (Van Wyk 1991:122-123). Deur die *Algemeen Reglement* het die Verligtingsdenke neerslag in die kerk gevind en het tot gevolg gehad dat die belydende karakter van die kerk prysgegee is (Pont 1979:79 ev).

Abraham Kuyper (1837-1920) was die belangrikste figuur in die Dolerende kring en Bakhuisen van den Brink het sy werksaamhede so opgesom: '*Kerkelyk stuurde hij aan op herstel van de Dordtse kerkorde in een belijdende Kerk op de grondslag van de Formulieren van eenheid*' (1968:81).

Die Amsterdamse kwessies, waarna die kerkraad van Steenwijk op 13 Maart 1884 verwys het, is reeds 'n dekade van te vore met Kuyper se intrepreek te Amsterdam, *Geworteld en gegrond*, ingelei. Met sy intrepreek stel Kuyper sy vreugde omdat hy volgens die gewysigde Reglement van 1867, nie deur die kerkraad nie, maar deur die gemeente beroep is (Rasker1974:174-175). Hy gaan voort en na aanleiding van Efesiërs 3:17 onderskei hy in sy kerkbegrip tussen die kerk as organisme en as instituut:

De kerk alleen as organisme gedacht zou gevaar lopen in de sameleving te vervluchtigen, alleen als instituut, zou zij in gevaar zijn van verstening; beide aspecten horen echter bijeen in de vrije kerk: zij is organisme door het nieuwe leven, de Geest in haar uitgestort, zij is instituut als een stichting waarin ordening moet zijn; als organisme is zij onze moeder, als instituut onze opvoedster.

(Rasker 1974:175)

Uit bogenoemde blyk dat Kuyper die *'nieuwe leven'* tot voorwaarde vir die kerk maak, met ander woorde die wedergeboorte is voorwaarde vir die kerk se wese en welwese. Deur die wedergeboorte word lidmaatskap tot die kerk moontlik en die kinderdoop word gevolglik op die wedergeboorte gefundeer. Die kerk as instituut is die gevolg van 'n belydenis akkoord tussen die wedergeborenes, uitverkorenes en gelowiges. Kuyper se vertrekpunt het egter die verhouding tussen organisme en instituut, eenheid en verskeidenheid gekompromitteer en Rasker dui aan dat die konsekwente handhawing van die fundering moet lei tot 'n afwysing van die volkskerkbegrip (Rasker 1974:193). Teen die 'vrye kerkbegrip' van Kuyper het uitverkillende oorde kritiek gekom. Enersyds het die volgelinge van H F Köhlbrugge kritiek uitgespreek en Kuyper was hiervan bewus en het selfs van Köhlbrugge opgemerk: *'... geliefde doorn in het vleesch'* (Rasker 1974:193). Alhoewel Kuyper as jong student met H F Köhlbrugge kennis gemaak en sy raad gevra het, het hy nogtans nie Köhlbrugge se denke gevolg nie. Köhlbrugge het die Afskeiding van 1834 veroordeel omdat die Afskeiding die wedergebore mens as vertrekpunt geneem het. Die oorbeklemtoning van die wedergebore mens en die uitverkorene mens skryf Köhlbrugge toe aan 'n klemverskuiwing sedert die Hervorming en wat veral al in die Dordtsche leerreëls na vore gekom het. Loos (1948:37) skryf dat volgens Köhlbrugge:

...het accent, anders dan bij de Hervormers, hier meer op den gepraedestineerden mensch dan op den praedestineerenden God valt.

Het verworpen humanisme komt door een achterdeur weer binnen. Al te groot is de belangstelling voor den mensch, voor het wedergeborene subject. Die wedergeborene mensch wordt wederom een substantieel, soortelijk ander wezen dan de onbegenadigde zondaar.

Die oorbeklemtoning bied onmiddellik aanleiding tot die vorming van konventikels, huiskerke, geselskappe en uiteindelik *ecclesiola in ecclesia*. Die wedergeboorte is dus vir die Doleansie 'n nuwe beginsel en die wedergeborene mens word onderskei van die onwedergeborene. Die beginsel het egter ook ander onderskeidende kenmerke tot gevolg naamlik geloof teenoor wedergeboorte, geregtigheid en lewe *in Christus* teenoor die kwaliteit van die wedergeborene en uiteindelik ook volkskerk teenoor vrye, afgeskeide kerk. Volgens Loos (1948:42, 49) sluit die belydenis van die regverdiging deur die geloof die aanvaarding van die volkskerk in, maar 'Een "vrije", "afgescheiden" Kerk druischt tegen de bedoelingen der reformatie in' en '... de leer van de rechtvaardiging van den goddelooze en de "vrije kerk" zijn onvereinigbaar'. Ook vanuit ander oorde, wat aanvanklik selfs met hom simpatie gehad het, is kritiek teen die kerkbegrip van Kuyper uitgespreek. Dr Ph J Hoedemaker was aanvanklik 'n medestander van Kuyper veral met die oprigting van die *Vrije Universiteit te Amsterdam* (Scheers 1939:59 ev). Maar reeds met die opening van die Universiteit het die verskille tussen Hoedemaker en Kuyper duidelik geword. Rasker dui aan dat Hoedemaker met sy wydingsrede na aanleiding van 1 Sam 3:19 die universiteit se betekenis breër sien as net in kerklike en teologiese verband:

... zij was ook een deur der hope voor de wetenschap en voor het hele volk. Zijn verlangen was dat "Jeruzalem als het middenpunt der natie, het Verbond als de grondslag van het volksleven" de ordening God als band en wet der geheel maatschappij worde herstel'

(Rasker 1974:180)

Die daaropvolgende dag het Kuyper in sy openingsrede, *Souvereiniteit in eigen kring*, egter die klem nie op die eenheid van die volk nie, maar op die soewereniteit in eie

lewenskring, laat val. Die klem op die individuele in Kuyper se denke kan onder andere toegeskryf word aan die invloed van Alexander Vinet en F D Schleiermacher. Kuyper en Hoedemaker worstel met die verhouding tussen die individuele en organiese, persoonlike en kerklike, eenheid en verskeidenheid van die kerk. Grondliggend hieraan is die verhouding tussen die belydenis van die sigbare en onsigbare gestalte van die kerk. Kuyper los die verhouding op deur die individuele te kies, soos dit uit sy intreerede blyk en gee so die verskeidenheid van die kerk prys. Die ekklesiologie staan egter ook in verhouding met die geloofsleer. Hoedemaker het ingesien dat 'n bepaalde geloofsleer en belydenis grondliggend is vir die kerkbegrip. Die belydenis/geloofsleer, objektiewe en subjektiewe, eenheid en verskeidenheid kan alleen gehandhaaf word wanneer die belydenis *in* die Kerk *deur* die Skrif bepaal is. Hoedemaker is dus nie 'n individualis nie, maar hy wys die keuse tussen subjektief en objektief, eenheid en verskeidenheid af. Dat hy die subjektiewe geloofsleer, die '*nuwe beginsel*' afwys, kom ooreen met Köhlbrugge se standpunt teenoor die Reveill-kring. Köhlbrugge handhaaf 'n objektiewe geloofsleer, met ander woorde geloof is nie 'n nuwe beginsel wat in die mens gestort is nie, maar is gegrond in die herskape mens, Jesus Christus (Loos 1948:35). Die objektiewe en die eenheid in Christus sluit nòg die subjektiewe en die persoonlike nòg die kerk as organisme en nasionale verskynsel uit, en reeds in sy intrepreek, Romeine 1:14-17a, *Het apostolische evangelie en de nationale theologie*, het Hoedemaker gevra:

Hebben wij, met andere woorden, slechts of altans voornamelijk aan het *katholieke* [algemeen-Christelijke] en ook niet aan het *nationale* element in de prediking en in de belijdenis recht te laten wedervaren? En onder dit 'nationale' element wordt dan verstaan het specifiek-Gereformeerde. Hij [Hoedemaker-CP] komt op tegen 'het streven, dat zich reeds sedert het begin der vorige eeuw en vroeger onder ons geopenbaard heeft, om het nationale, het Gereformeerde, aan het Protestantsche, het Christelijke element op te offeren, om het *individu*,

de *familie*, in de *soort* te laten opgaan, om de eenheid, de katholiciteit niet in de verscheidenheid, maar buiten den rijkdom des levens, buiten de natuurlike levensvormen en daarnaast te zoeken.

(Hoedemaker, in Schokking 1908:65-66, vgl ook Scheers 1939:47 ev)

Teenoor Kuyper se kerkbegrip dink Hoedemaker volgens Balke: ‘...*niet vanuit de wedergeboorte, individualistiesch, zoals Kuyper, maar organiesch vanuit de belijdenis*’ (1992:98). Vir Hoedemaker was die gereformeerde kerkbegrip in die weegskaal en hy het enige partyvorming as bedreiging van die kerkbegrip beskou. Kromsig merk op:

Dr Hoedemaker komt krachtig op voor ‘de persoonlikheid’ en toch is hij allerminst een individualist, want hij is, zooals we zeiden, een door en door kerkelik man. Hoe nu die twee ‘*persoonlikheid*’ en ‘*Kerk*’ te vereenigen, dat is voor hem geweest het probleem van zijn leven, en de oplossing vond hij niet door wijsgeerige abstractie of deductie, óók niet door ijverige historiese nasporingen, maar door een dagelijkschen omgang met de H. Schrift, door een steeds dieper indringen in den zin van gods openbaring, voorgelicht daarby, zeer zeker, door onse uitnemendst, oudere Gereformeerde theologen, maar toch op origineele, hem eigenaardige wijze.

(Schokking 1908:46)

Hoedemaker wil dus die volkskerkbegrip behou en in sy *Open brief aan dr A Kuyper*, skryf hy: ‘... *zoo men zegt: tot de Kerk behooren de geloovigen en hun zaad, heeft men de Volkskerk in kiem*’ (Hoedemaker, in Engelbrecht 1945:30). Dit het volgens Engelbrecht die gevolg dat:

Die gedagte van ‘n Volkskerk rus op die leer van die genadeverbond waarvan die doop die seël is, en daarom wys dr Oorthuys heeltemal

tereg daarop dat sonder die praktyk van die kinderdoop 'n Volkskerk onmoontlik was.

Die verskille tussen Kuiper en Hoedemaker het ook die verskille en ooreenkomste tussen die 'etiese' en 'konfessionele' hoofstrominge uitgewys. Ten opsigte van die sigbare gestalte van die kerk en die kerk se posisie in die samelewing het tussen J H Gunning uit die etiese kring en Hoedemaker toenadering gekom. Veral Bronsveld:

...deelde Hoedemakers *aksent op de natie in de samenlevingskonceptie* en op de *posisie van de kerk* in die sameleving. Hij zag het Nederlandse volk als 'een gedoopte, een christennatie'. Daarin kende hij de kerk een belangrijke plaats toe.

(Kuiper 1972:168)

Hoedemaker en Bronsveld verskil egter oor die verhouding tussen kerk en staat en stel Kuiper (1972:168) dat Bronsveld, soos Hoedemaker, hom:

...keerde teen Antirevolutionairen en Katholieken, maar in teenstelling tot hem een uitzondering maakte voor de Liberalen, de effekten van wier *vrijheidsbeginsel* hij dankbaar aanvaardde. Dat betref met name hun 'pleiten voor scheiding van kerk en staat,... opkomen voor vrijheid en gezag,...vooruitstrevende koloniale politiek'.

Tussen Hoedemaker en Gunning en veral met die tweede geslag 'etiese' teoloë het daar egter ten opsigte van die historiese-kritiek meningsverskil bestaan. Hoedemaker het hom veral teen die historiese-kritiek uitgelaat en volgens Deurloo (Abma & De Bruijn 1989:106) konkludeer hy:

De zogenaamde 'historische metode' der critiek, tot hare meest eenvoudige termen teruggebracht, is niet anders, dan de poging, om de geschiedenis van Israël uit den mensch te expliceeren.

Van Belkum het hom te Steenwijk duidelik en volledig van Kuyper en die Doleansie gedistansieer. Dit het groot spanning tussen hom en die Doleansiegesindes te Steenwijk tot gevolg gehad. In sy stryd het hy ten nouste by Hoedemaker se siening aangesluit en het hy ook Hoedemaker se koersaanduiding en sy teologiese begroning na sy gemeente deurgegee. Dit het, saam met sy grondige pastoraat, grootliks daartoe bygedra dat die onrus en stryd rondom die Doleansie ook te Steenwijk gaandeweg gekalmeer het en die gemeente sonder groot skade by die Nederlands Hervormde Kerk gebly het. Dit spreek boekdele dat reeds by sy aankoms al 'n sterk Kuyper-element in die kerkraad en gemeente teenwoordig was wat veral deur sy kollega Karssen sterk aangeblaas is. Dit was duidelik dat Van Belkum iemand was wat hom nie maklik van koers laat afdwing het nie, selfs al was die meerderheid teen hom. Die onrus wat die doleansie teweeg gebring het, ook in Steenwijk, het mettertyd gekalmeer. Die verhouding tussen Van Belkum en die kerkraad het ook verbeter en dit moet aan Van Belkum se standpunt en prediking toegeskryf word dat 'n groot deel, dalk die meerderheid van die gemeente nie met die doleansie meegegaan het nie. Behalwe sy arbeid op gemeentevlak en sinodale vlak, het Van Belkum belangstelling in die *Jongelings- vereeniging Samuel* getoon. Op Woensdag 8 Maart 1883 het Van Belkum tydens die tienjarige fees van die vereniging te Steenwijk 'n feesrede gelewer en op 2 Augustus 1883 te Kippenburg lewer hy 'n rede tydens die *Gecombineerde vergadering van Chr Jongensvereeningen*. Die verband wat Van Belkum tussen die vereniging en sending trek, word in die eerste paragrawe van sy rede duidelik:

Vergist ik mij niet geheel, dan zijn de Jongelings-vereeniging een plant van vreemden van Engelsche bodem. Zij werden opgericht met een bepaalde doel en wel dit, om jongelingen, die anders in den maalstroom de verleiding zouden verloren gaan, op te zoeken, gezellig bezig te houden en alzoo te redden. Jongelings-vereenigingen behooren alzoo tot het gebied der inwendige zending.

(NHKA:Sarkady L VI /22/7)

In die gemeente Steenwijk het Van Belkum verskeie beroepe ontvang, onder andere na die gemeente Kuine in 1884 en na die gemeente Dedemsvaart in 1885. Hy het die beroepe nie aangeneem nie, maar vroeg in 1889 het hy die beroep na Zierikzee ontvang. Die eerste melding hiervan was tydens die kerkraadsvergadering van 21 Februarie 1889. Op Sondag 28 April 1889 neem Van Belkum as teks vir sy afskeidspreek Matteus 28:20 en daarna het die kerkraad aan hom 'n eervolle ontslag oorhandig. Sy opvolger te Steenwijk was ds W Hoek van Hoogvliet. Van Belkum se laaste dienstyd in 'n Nederlandse gemeente het egter voorgelê.

2.3 Gemeente Zierikzee (1889-1891)

Die geskiedenis van die stad Zierikzee, en daarmee saam die kerklike geskiedenis, begin reeds in die tiende eeu toe die eerste inwoners hulle aan die *Ee*-rivier onder die leier *Zierik* gevestig het (Gemeente Zierikzee sj:1). Vir hulle bestaan was die inwoners afhanklik van die soutskrapery en die Nederlandse meekrap, 'n plant bekend vir die rooikleurstof, wat veral tot 'n lonende lakenbedryf bygedra het. Voor Van Belkum se koms in 1889, het die stad al verskeie hoogte – en laagtepunte deurleef. Reeds in 1575 is die stad beleër en deur die Spaanse troepe oorwin, maar enkele maande later moes die Spaanse magte na Vlaandere vertrek. Ook die geskiedenis van die kerk het hoogte- en laagte punte beleef. Na die vertrek van die Spaanse troepe, is die eerste nagmaal op 7 April 1577 deur Gerardus van Cuilenberg bedien (Uil 1990:1). Van 'n sterk gereformeerde gemeente was daar vir eers nie sprake nie, maar in die eerste kwart van die sewentiende eeu het die gemeente, ondanks die stryd tussen die remonstrante en contra-remonstrante, gegroei. Gedurende die negentiende eeu, met die opkoms van die moderne teologiese rigting, het die moderne stroming die oorhand in die gemeente gekry en die predikante wat in die laaste kwart van die negentiende eeu die gemeente bedien het, het sonder uitsondering tot die 'moderne rigting' behoort. Eers in 1878 is die eerste 'ortodokse' predikant, ds J C Montijn, beroep. Uil het hiervan gesê:

De modernen berustten alleen in orthodox predikant indien deze het bestaansrecht van de moderne erkende. Daarmee waren de Confessionelen in feite buitengesloten. De nieuwe predikant behoorde tot de ethische richting.

(Uil 1990:8)

Tien jaar later, tydens die vergadering van die kieskollege van die gemeente Zierikzee op 29 Junie 1888, het Van Belkum in Montijn se voetspore gevolg. Een van die vier standplase in die gemeente het vakant geraak na die vertrek van ds Romyn en na aanleiding hiervan deel die voorsitter, namens die kerkraad, die kieskollege mee: ‘... om voor de vacature eene keus te doen uit de predikanten der ‘orthodoxe’ richting.’ (Gemeente Archief Zierikzee Notule Kieskollege = GAZ:Notule Kieskollege). ‘n Groslys bestaande uit die volgende tien kandidate is toe deur die kieskollege opgestel: H A E Heinecken (Amerongen) en S L van Stein Callenfels (Heerde) met 51 stemme, A J Ruys (Scherpenzeel) met 50 stemme, J Bouvin (Alkmaar) en J C Reesse (Vlissingen) met 49 stemme, A J Kan (Velp) met 44 stemme. Die groslys is verder uitgebrei met die name van C van Koetsveld, J D van Arkel, J W Berkelbach van den Sprenkel en J van Belkum. Van Belkum en Berkelbach van den Sprenkel het elk een stem gekry. Die voorsitter beveel op die volgende vergadering van 23 November 1888 aan dat vanweë die talle uitbreidings daar eerder ‘n nuwe groslys opgestel moet word. Drie kandidate is daarop aangewys naamlik Van Belkum, W Klerq en J Bouvin. Uit die drietal is Van Belkum beroep. Nadat hy die beroep aangeneem het, het Van Belkum en sy gesin die huis in *pand wijk D nr 172 (Havenplein 4)* gehuur en hom in die Zierikzeese gemeente by sy kollegas dr August Johann Heinrich Wilhelm Brandt en ds Jan Frederik Lodewijk Müller aangesluit (Gemeente Schouven-Duiveland 2000:5). In die klassis het di. Helder, Krom (Ouwkerk), Fynvandraat (Nieuwerkerk) en Klap (Oosterland) van die ander kollegas uitgemaak. Die bestaan van die onderskeie modaliteite in die klassis het tydens die vergadering van die klassis op 21 November 1889 duidelik geword, toe die gemeente Oosterland die vergadering versoek om ‘n konsulent vanuit die ortodokse rigting te benoem. Die vergadering besluit dat geen geskikte persoon vir Oosterland benoem kan word nie en dat ds

Brandt sal optree as konsulent. Die bestaan van 'ortodokse' en 'moderne' strominge in die klassis was ook tipies van die samestelling van die gemeente Zierikzee. Van Belkum het mettertyd hom laat geld en aanleiding tot 'n verskil met veral dr Brandt oor die sending gegee. Die bestaan van teologiese rigtings het ook in sendingverenigings en – genootskappe neerslag gevind (vgl Bakhuizen van den Brink 1968:268). Toe die verbintenis tussen kerk en staat in die agtiende eeu opgehef is, het die kerk die rol van sending by die staat oorgeneem. Dit was onder aanvoering van J. Th van der Kemp dat die *Nederlandsch Zendeling Genootskap* aan die einde van 1797 gestig is (De Jongh 1978:302). Johannes Theodorus van der Kemp het die eerste lewenslig op 7 Mei 1747 in Rotterdam aanskou. Nadat hy sy studies in geneeskunde aan die Universiteit van Edinburgh voltooi het, het hy as geneesheer in Middelburg (Nederland) gepraktiseer. Die traumatiese dood van sy vrou en kind het hom laat besluit om sy lewe aan sendingwerk te wy en vandaar die stigting van die Nederlandse Sendinggenootskap wat omvattender as die *Rotterdamsche Zendeling Genootskap ter voortplanting en bevordering van het Christendom, bijzonder onder de Heidenen*, bekend gestaan het. Die Nederlandse Sendinggenootskap het 'n verbintenis met die Londense Sendinggenootskap en het op die wyse ook tot die sending in die Kaapkolonie bygedra toe Van der Kemp en J J Kicherer in 1798 na Suid-Afrika gestuur is. In Suid-Afrika is die *Zuid-Afrikaansche Genootskap ter bevordering van de uitbreijding van Christus Rijk*, in kort *Zuid-Afrikaansche Zendingelings Genootschap*, op 22 April 1799 gestig. Uit die kring het Erasmus Smit, een van die geestelike voormanne tydens die Groot Trek, gekom (De Jongh 1977:10,11).

Die dilemma van die kerk-besture met die *1816 Algemeen Reglement* het ook die erfstuk van die *Nederlandsch Zendeling Genootskap* geword en veral die invloed van die Groninger rigting het op die terrein gegeld. Teen dié stand van sake het veral Groen van Prinsterer beswaar aangeteken. De Jongh (1978:328,329) stel:

Groen formuleerde zijn bezwaren in 1848. Toen in de volgende jaren de verdeeldheid nog toenam, bedankte een aantal leden. Op het beleid hadden zij nooit invloed kunnen uitoefenen, omdat het bestuur zichzelf aanvulde. De nieuwe 'nederlandse zendings vereniging (1858) werd

daarom veel democratischer opgeset, maar de leden moesten verklaren ‘niet te mogen samenwerken met degenen’ die Christus ‘waarachtige en eeuwige Godheid loochenen’.

Die stryd tussen die moderne en ortodokse rigtings wat ook in die sending geheers het, het in die gemeente tussen Van Belkum en Brandt duidelik geword. Op die Algemene Kerkraadsvergadering van 7 Februarie 1890 het Van Belkum: ‘... *toestemming tot het houden eenen buitengewonen collecte op Donderdag 13 Februarie a.s. voor de zending in zijne Bijbellezing*’ gevra. Dit is aan hom toegestaan. Maar in die vergadering van 9 Mei 1890 in die konsistorie van die *Kleine Kerk* verskil Brandt en Van Belkum openlik na aanleiding van Van Belkum se voorstel:

Ds van Belkum doet het voorstel om de collecte voor de zending op Pinkster te houden nu te verdeelen- dat de eene helft komt voor het Nederl. Zendinggenootschap als vertegenwoordigd door Ds Brandt en meer door de liberale leden der gemeente gesteund en de andere helft ter zijnen beschikking te laten voor de orthodoxen Zendingvereenigingen. Hy doet dit voorstel omdat het voor 1889 ook zoo was, wanneer in een vergadering van den byzonderen kerkeraad (zie Notule van de vergadering van 21 Januari 89) op voorstel van Ds Brandt is besloten alleen voor het Nederl Zendinggenootschap te collecteren. Dit besluit als genoem is een onbevoegd collegie (Art 16. 2 Syn Regl o/u kerkeraden) is onwettig, terwijl het ook 3.1 niet billijk is, daar vele orthodoxen leden voor dit genootschap niet willen geven.

(Gemeentearchief Zierikzee Notule van die Kerkraad = GAZ Kerkraadsnotule)

In sy reaksie is Brandt baie versigtig en hy sinspeel daarop dat die Nederlandse Zendinggenootskap meer ‘regs’ neig, dat daar reeds verskeie ortodokse predikante lede van die genootskap is en dat die meeste sendelinge ortodoks is. Na ‘n lang

bespreking tussen Brandt en Van Belkum besluit die kerkraad met 12 stemme teen 3, dat voortgegaan sou word om vir die Nederlandse Sendinggenootskap fondse te kollekteer. Van Belkum was dus in die minderheid en uit die stemming het dit duidelik geword dat Brandt en die liberale groepering die oorhand gehad het. Die stryd tussen die moderne en ortodokse rigtings op die sendinggebied het egter ook op die onderwysgebied in Zierikzee neerslag gevind. Van Belkum was gedurende sy dienstyd te Zierikzee, van 1889 tot 1891, voorsitter van die *Vereniging ter bevordering van Christelike Schoolonderwys* (Groenleer 1992:105). Die stryd vir christelike onderwys (vgl. hoofstuk 2.1) was die gevolg van die 1857 onderwyswet, wat die neutraliteitsbeginsel op skoolvlak ingevoer het en tot die stig van christelike skole gelei het. Voor 1889 het die skole geen staatsubsidie ontvang nie en moes die skole, ook in Zierikzee, onder groot moeite oorleef. Met Van Belkum se koms na Zierikzee het die situasie begin verander. Die skoolwet van 1889 het subsidie-hulp aan privaatskole goedgekeur en na Van Belkum se vertrek in 1891, het die Zierikzeese skool in 1892, 900 gulde as subsidie ontvang (Groenleer 1992:41). Die rigtingstryd waaraan Van Belkum op kerklike en onderwysvlak deelgeneem het, het egter 'n drastiese wending geneem toe die kerkraadsvergadering op 24 Maart 1891 kennis geneem het dat Van Belkum na die Nederduitsch Hervormde Kerk in die *Zuid-Afrikaansche Republiek* beroep is. By Van Belkum se losmaking tydens die kerkraadsvergadering van Dinsdag, 14 April 1891 het daar vir oulaas nog 'n meningsverskil tussen Van Belkum en die kerkraad onder leiding van Brandt na vore gekom. Van Belkum was voorsitter van die vergadering en Brandt was skriba:

De voorz stelt aan de orde voortzetting van het beroepingswerk. Onderscheidene leden verklaren, hierop niet te zyn voorbereid terwijl het ook op de convocatiebriefjes niet is vermeld geweest. De Scriba zegt, dat ook hy niet had gedacht, dat in deze vergadering beroepingswerk zou worden verricht; de praeses ewenwel had, in het denkbeeld dat dit zeer zeker zou plaats vinden, hem hiervan in het geheel niets gezegd. Ofschoon nu in de convocaties achter het onderwerp 'Losmaking van ds van Belkum' gevoeg is 'enz' adviseert

de scriba om alleen voort te gaan met deze zaak indien niemand er tegen bezwaar maakt.

(GAZ:Notule Kiescollege)

Ouderling Roëll teken beswaar aan teen die opstel van 'n sestal, maar vind dit goed indien die vergadering voortgaan met die opstel van 'n twaalfstal. Die vergadering volg die laasgenoemde weg. Tydens die bespreking en verkiesing onttrek Van Belkum hom en na die verkiesing van 'n twaalfstal het Brandt namens die kerkraad 'n woord van waardering tot Van Belkum gerig en eervolle ontslag verleen (GAZ:Notule Kiescollege).

Dat Van Belkum die beroep na Suid-Afrika oorweeg en aanvaar het moet aan sy belangstelling in die sending toegeskryf word. Trouens Cesar Segars, ere-president van die Utrechtse sendingvereniging, het Van Belkum aan die gesant van Suid-Afrika, Beelaerts van Blokland, voorgestel. Twee jaar voor sy vertrek het Van Belkum die dagboek-aantekening van James Hannington vir 'n artikel verwerk. In die artikel, *James Hannington – Eerste Bisschop in Oostelijk Midden-Afrika* (1889) het hy uittreksels van sy sendingreis (1884-1886) in Uganda tot met sy moord in Oktober 1886 aangebied. Deurlopend lewer Van Belkum kommentaar oor die gebruike van die Afrika-volke, die plantegroei, diere-lewe en topografie. Dat Van Belkum deur die sending-figuur se opoffering beïndruk was, kom meermale voor en dit kan nie ontken word dat Van Belkum selfs 'n mate van idealisering en romantisering oor die Evangelie verkondiging in verre lande gekoester het nie. Ten slotte merk Van Belkum op:

Maar hoe treurig deze onderneming ook moge afgelopen zijn, dat de weg door Masai-land beter is dan door Unyamwezi (stamgebied-CP) is bewezen en in zooverre heeft Hannington zich zeer verdienstelijk gemaakt. Was hij met de vrees des konings bekend geweest mogelijk ware hij nog ontkomen – doch hier past ons zwijgen. Immers Gods wegen zijn hooger dan ons wegen en een ander zaait, een ander maait. Wat er van de zending in Uganda worden moet, is zeer donker, daar

zeer droevige berichten in de laatste maanden ons geworden. Maar dit is zeker, Hannington's zelfopoffering zal niet vergeefs zijn geweest. Heeft hij met zijn bloed den weg naar Uganda gekocht – ook dit bloed is dierbaar in Gods oogen. Zelf juicht Hij voor den troon des Lams – en dit Lam Gods zal ook de Buganda vroeg of laat om zijnen troon verzamelen.

(NHKA:Sarkady L VI/32/4)

Ook in sy afsheidspreek in die *Kleine Kerk* te Zierikzee op Sonntag, 12 April 1891, het dit geblyk dat Van Belkum sy vertrek na Suid-Afrika in die konteks van sending gesien het. Hy meld dat hy en sy vrou terdeë kennis van die vreemde omstandighede geneem het. Hulle was ook bewus van die opoffering wat hulle moet bring, veral ten opsigte van hulle kinders se opvoeding en toekoms. Maar ten spyte van die eise het hy gesê:

Ziet eens, van mijne prilste jeugd af heb ik eene bijzondere voorliefde gehad voor den Evangelie-arbeid in verre landen. Als knaap van nog geen tien jaren heb ik met verwondering gestaard op een potret in olieverf van een zendeling in mijne vaderstad geboren, wiens ouderlijke woning vaak door mij werd bezocht. Hij was geteekend met een Bijbel in de hand, welke was opengeslagen bij Johannes 3:16 bij de woorden: 'Al zoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zeinen Eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft nie verderve, maar het eeuwige leven hebbe'. Die man had mijn hart. Met niet minder bewondering heb ik een lid mijner familie, als zendingvrouw naar Java zien heentrekken, om daar aan de zijde van haren echgenoot, datzelfde Evangelie te prediken. Het was de begeerte mijner jeugd, ook als zendeling heen te gaan en overal te prediken: 'daar is vergeving door het kruis van Christus'. Zendingberichten, levens-beschrijvingen van zendingelingen, van mannen als Livingstone, Patteson, Hannington, Jellesma e.a. hebben mij altijd zeer

aangetrokken. Als student was ik lid van de studenten-zending-
vereniging in Utrecht, als predikant was zendingslectuur mij een bron
van genot, een prikkel tot studie. Mijn eerste gedrukte pennevrucht
was eene verdediging van het Nederl. Zendingsgenootschap tegen een
ruwen, m.i. onbehoorlijken aanval op haar, door een Oost-Indië
teruggekeerden predikant en ook later heb ik nog al eens over zending
gedacht en geschreven.

(Van Belkum 1891:5,6)

Van Belkum het nie net sy belangstelling vir die sending voorgehou nie, maar ook sy
kommer oor die ampsverval in Nederland. Nadat Van Belkum sy dank teenoor die
gemeentes Varik, Steenwijk en Zierikzee uitgespreek het, het hy gestel:

...Ons vaderland geeft ons den indruk van een land waarin het
Evangelie weinig invloed meer uitoefent. Hoevelen hebben met den
godsdienst afgedaan en dat wel helaas onder de toongevende mannen
in de maatschappij: hoevelen onder onze jongelingen zeggen niet met
zekere laatdunkendheid: "predikant worden, dat nooit". O ik gevoel
vaak, hoe weining reden ik persoonlik heb om te klagen over gebrek
aan waardeering, dat het heerlijk ambt van Evangelie-dienaar zeer in
verval is geraakt. En Mijne Geliefden ik heb hart voor mijn ambt: ik
kan niet dragen, dat het vernedert worden...

(Van Belkum, in Uil 1991)

Die nood en die behoefte in Suid-Afrika is volgens hom dringender en daarom word
die amp van die Evangelie-dienaar in ere gehou. Na die persoonlike mededelings lei
hy sy prediking in met die teks van 2 Timoteus 2:8: *'dit is een getrouw (d. i.
betrouwbaar) woord: indien wij met hem gestorven zijn, zoo zullen wij ook met hem
leven'*.

Nege dae, later op 21 April 1891, het Van Belkum vanaf die stoomboot, *Dunrobin Castle*, van sy reis verslag gegee:

Heb ik u beloofd u en uwe lezers beschrijving te geven van mijne reis naar Z.-Afrika, ik grijp de eerste gelegenheid de beste aan, althans voor een deel, mijne belofte na te komen. Mijne vele vrienden in Zierikzee weten dan allen te zamen hoe de reis ons beviel en wat wij zagen. Is het voor hen aangenaam van ons wat te hooren, voor mij is het niet minder aangenaam nog eens in den geest met hen te zijn. Aan allen nog eens te denken, maakt het mij gemakkelijk over de scheiding heen te komen, die in de vorige week door ons werd doorleefd.

Waarlijk wij hebben ondervonden, 'dat scheiden leed doet'. Nog eens doorleef ik als de laatste oogenblikken, toen de Spoorboot ons wegvoerde uit Zierikzee: nog eens de aangrijpende gewaarwordingen, toen de kust van Holland en de torens van Vlissingen langzamerheid uit ons oog verdewenen. Het viel mij niet zoo gemakkelijk heen te gaan. Wanneer men het goed heeft gehad, dan is he scheiden zoveel zwaarder, wanneer wij daarbij niet weten, hoe het ons verder gaan zal.

Voor veel denken en toegeven aan weemoedige gedachten was echter niet veel tijd. De kinderen vereischten toezicht; de hutten moesten worden opgeruimd, de bagage geborgen onder de bedden en het noodigste ontpakt en bovendien was er nog al een en ander te bezorgen, zoodat de namiddag al spoedig heengegaan was en toen ik weer boven kwam tegen zeven uur, zagen wij niets dan water en lucht, hier en daar een stoom- of zeilschip.

Heb ik dus geen bijzonderheden te melden van wat wij zagen, ik na nu even gelegenheid vinden tot een beschrijving van onze boot.

Wij bevinden ons op de "Dunrobin Castle", eene der kleinsten van de vloot de Heeren Donald Currie & Co. Zij is gebouwd voor 14 jaren en was toen geheel op de hoogte des tijds, maar laat nu wat inrichting enz. Betreft, wel wat te wenschen over, vergeleken bij de grootere booten dier Maatschappij. Zoo hebben wij b.v. geene electriche verlichting,

geene rookkamer, geen damessalon; ook loopt zij niet meer dan 11 ½ Engelsche mijl per uur; terwijl de mailbooten 14 a 15 mijlen afleggen. Maar dit hebben wij aan ons zelven te wijten, dar wij eene andere boot hadden kunnen nemen. Toch ben ik wel in mijn schik met deze boot. Juist omdat zij wat kleiner is, zijn wij wat vrijer, hebben wij voor de kinderen meerdere kleine geriefelikheden en is het er wat gezelliger. Daarbij komt, dat wij een allerprettigste bemanning hebben. Een spraakzaam, vriendelijk kapitein, gediensstige kellners en voorkomend scheepsvolk. De tafel en de ligging laat niets te wenschen over en wanneer men eerst wat aan de Engelsche tafel gewend is geraakt, kan men smakelijk eten. Ik hoor ook weining klagen over de maaltijden. Uit het oogpunt van voeding en ligging is de Castele-line zeer aan te bevelen.

Maar al is onze boot klein, wij hebben voor ons uitnemende hutten. Met mijne vrouw en vier kinderen heb ik zelf eene zeer ruime, waarin, behalve vier bedden, nog een flinke kanapé is over de geheele breedte der hut. De salon is ruim en groot, tot nog toe frisch en voorzien van eenige piano, die o.a. ook dienst doet bij de godsdienstoefeningen. De passagiers 1 e klasse zijn meesten Engelschen, zoodat wij bitter weinig conversatie hebben, omdat, zooals bekend is, de Engelschen zeer vlug en volmondig spreken en dus moeielijk zijn te verstaan.

(*Zierikseesche Nieuwsbode* 1891)

Van Belkum het gereeld en uitvoerig van hulle verdere reis na Suid-Afrika verslag gegee. Gedurende April het hulle langs die Belgiese kus gevaar en by die engelse hawestad *Dover* vasgemeer. Die volgende oggend, Vrydagoggend, was hulle langs die wit kranse van *Dover* en vandaar het die reis na die eiland *Guernsey* gestrek. Die volgende Donderdag het die *Dunrobin Castle* by die hawestad *Las Palmas* vasgemeer om steenkool te laai en Van Belkum was teleurgesteld toe die kapitein, Mnr Winder, hulle nie toegelaat het om die stad te besoek nie.

Ten spyte van die gebrek aan sekere luukshede, soos 'n rookkamer, het Van Belkum en sy gesin die reis geniet. Behalwe die ontspanning soos sakresies, toutrek en haneveg op Saterdag, het Van Belkum die geleentheid gehad om op Sondag-aande om agt-uur vir die Hollanders 'n erediens te lei.

Die reis het die einde genader en hieroor het Van Belkum geskryf:

Toch hebben wij met groote blijdschap de eersten bergen begroet, die wij op Zondag, 10 Mei in het gezicht kregen. Wij waren lang genoeg aan boord geweest om niet met vreugde het oogenblik tegemoet te zien, waarop wij aan land gingen en aan de andere zijde niet lang genoeg om ons te vervelen. De aankomst in Kaapstad geschiedde Zondag avond tegen 10 uur. 't Was een vreemd gevoel, niet meer de schroef te hooren en te voelen werken. Achtien dagen lang hadden wij het eentonige domp, domp, domp gehoord, hadden wij geschommeld op dek, aan tafel, in de kooi en daar lagen wij nu stil op de ree van Tafelbaai. Het was een fraai gezicht. Op den achtergrond de donkere bergen, boven ons de prachtige sterrenhemel, en tegen de bergen aan de gaslantaarns van Kaapstad en hier en ginds een rood of groen of wit licht van stoomboot, seilschip of haveshoofd. Daar wij dien avond niet konden worden ingeklaard, gingen wij nog maar rustig naar kooi, in de hoop den volgenden morgen de son achter de bergen te zien opkomen. Doch helaas! toen ik wakker werd hoorde ik den regen in stromen neerplassen en toen het dag werd was de Tafelberg gehuld in een dikken en dichten nevel. 't Was de eerste regen, die wij kregen sedert wij Vlissingen hadden verlaten.

(Zierikzeesche Nieuwsbode 1891)

Van sy eerste indrukke van Kaapstad het Van Belkum ook verslag gegee:

Wat den vreemdeling wel moet verbazen, wanneer hij in de haven komt, zijn de groote uitgestrekte dokken, die van allerlei hulpmiddelen

om te laden en te lossen voorzien en met een spoorlijn aan het station van de Kaapsche spoorwegen verbonden zijn. Daar heerscht altijd groote drukte, vooral wanneer de mailsteamers aankomen, die zelfs bij nacht kunnen lossen en laden, omdat de dokken elektrisch verlicht zijn. Men moet evenwel altijd zich naar en van de stad laten rijden met eene cab, die met een paard bespannen, voor twee personen ruimte hebben en onophoudelijk tusschen de stad en de dokken heen en weer rijden. De stad zelf maakt op de reiziger geen onaangename indruk wanneer hij wil bedenken dat het geen Europeesche stad is. De nieuwe stad is aangelegd langs het zeestrand aan den voet van den Tafelberg, heeft ruime straten, die echter ongeplaveid in het droge seizoen erg stoffig, in regentijden verbzand modderig. Er zijn goede winkels, vele kerken en verscheidene fraaie gebouwen, o.a. het Parlementsgebouw, de Standard-bank, het station. Ik had evenwel geen tijd om veel en velerlei te zien, dewijl mijne goederen mij veel drukte veroorzaakten, zodat ik het Parlementsgebouw en ook de Standard-bank heb kunnen zien. Eenigen van mijn gezelschap bezagen ook het museum voor natuurlijke historie en roemden vooral de vele en fraaie vogels, die daar opgezet en goed bewaard werden gevonden.

Ons hotel was vrij goed en niet te duur. Vooral de tafel was er goed en ofschoon niet te vergelijken met de Europeesche hotels, was het toch betrekkelijk zindelijk en net. Wanneer men niet veel geld wil uitgeven kan ik dat hotel, Atoos genaamd, Strandstreet 20 wel aanbevelen. Eerst Donderdag kwam ik met mijn goederen klaar, zodat wij gelukkig Donderdagavond om negen uur Kaapstad konden verlaten.

(Van Belkum, in Uil 1991)

So het Van Belkum en sy gesin het die lang reis na die Transvaal aangepak. Saam met die Nederlandse lewensuitkyk het Van Belkum egter ook sy teologiese vorming en -aksente vanuit Nederland gebring.

2.4 Teologiese rigtings

Van Belkum se dienstryd in Nederland moet in veral twee verbande beoordeel word. Enersyds vorm die stryd tussen die moderne- en ortodokse rigtings die een brandpunt van die ellips. In die stryd was veral die skrifbeskouing, en die standpunt teenoor die histories-kritiese wetenskap ter sake. Die ander brandpunt word gevorm deur die Doleansie. Ten opsigte van dié stryd was die Kerkbegrip ter sake en veral die verhouding tussen Skrif, Kerk en belydenis. In Van Belkum se prediking het dit ook duidelik geword dat hy ten opsigte van temas soos die christologiese verkondiging en die verhouding tussen leer en lewe by veral die 'vroeë-etiese teologie', soos by J H Gunning jr aangesluit het. Dat Van Belkum aksente van Gunning se teologie oorgeneem het, moet teen die agtergrond van die teologiese milieu waarin hy hom veral in die eerste jare van sy studie en predikantskap tot met 1886 bevind het, gesien word. In die jare het hy hom veral gerig teen die modernistiese teologie en het die verhouding tussen Skrif en openbaring en die historiese kritiek sy teologiese raamwerk bepaal. Teenoor die modernisme het Van Belkum veral Gunning se gedagtes nagevolg. Gedurende die era het dit geblyk dat die 'vroeë-etiese' teologie en die denke van die konfessionele teologie tog raakvlakke gehad het. Rasker het dit by Chantepie de la Saussaye, sowel as J H Gunning jr aangedui. Hy stel van De la Saussaye se verhouding met die konfessionele-rigting:

Met de confessionelen wist hij zich in het geloof verbonden, maar hun streven naar kerkrechtelijk handhaving van de belijdenisgechriften keurde hij af.

(Rasker 1978:135)

Rasker het ook gestel dat Gunning raakvlakke met die konfessioneles gehad het, maar hom nie ten volle met hulle kon vereenselwig nie (vgl Rasker 1978:148). Tog blyk dit dat Gunning veral na 1887 rondom die kerkbegrip nader aan Hoedemaker beweeg

het, alhoewel hy nie die nasionale volkskerk as inhoud van die kerkbegrip gesien het nie, maar in breër verband die katolieke kerk. In Van Belkum se prediking bestaan ook raakvlakke met die konfessionele groepering, in die besonder met Ph J Hoedemaker. Die teologiese temas wat by die konfessionele denke aansluit, is ondermeer die kerkbegrip, die kritiek teen histories-kritiese navorsing soos in die Openbaring en skrifbeskouing, die verhouding tussen kerk en belydenis en sy gedagtes oor kerk, volk en staat. Van Belkum se beklemtoning van die konfessionele aksente moet aan die teologiese stryd in sy tyd toegeskryf word. Die doleansie wat in 1886 en 1887 tot sy hoogtepunt kom, het Van Belkum genoop om die konfessionele aksente in sy teologiese raamwerk te beklemtoon.

Die teologiese rigtings wat tydens Van Belkum se studente dae aan die orde was, word onderskei in die 'Etiese' rigting, Konfessionele rigting, die Ortodoksie en die Moderne rigting (vgl Fiolet 1953:188 ev; Bakhuizen van den Brink 1968:179-184). Hiervan was die 'etiese' rigting die stroom wat teologies gestalte aan die gedagtes van die Reveill gegee het. Laasgenoemde word veral as reaksie teen die *Verligtingsdenke* beskou.

Dié denke het die kennis in die menslike rede begrond en volgens Immanuel Kant (in Haitjema 1934:12) was die Verligting '*... der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit*'. Teenoor die vrye denke van die Verligting het die Reveill die klem op menslike ervaring geplaas en in Nederland het Willem Bilderdijk en Isak da Costa die vernaamste teenstanders van die Verligting geword. Ofskoon die Nederlandse Reveill vanuit dieselfde bronne as die Switserse, Franse en Duitse Reveill stam, het dit nogtans 'n eiesoortige aksent. Rasker (1974:74) verduidelik dit so:

In het Zwitserse sowel as in het Franse Réveil zijn duidelijk twee stromingen zichtbaar: de ene die, in samehang met een religieus individualisme en de vrije-kerk-gedachte, betrekkelijk gemakkelijk tot separatie en nieuwe kerkstichting overging; de andere, die tot het uiterste kerksplitsing wilde voorkomen en daarbij zo nodig grote moeilijkheden wilde verdragen. De eerste stroming heeft o.a. invloed gehad in sommige kringen van de Nederlandsche Afscheiding. De

tweede stroming, wier gedachtengang samehing met het calvinisties kerkbegrip met zijn grondslag in het genadeverbond, heeft in Nederland doorgewerkt bij velen, die in de grote kerk bleven, zoals Da Costa en Groen van Prinsterer, later de ethischen en de confessionelen.

Die etiese rigting moet in die vroeëre 'etiese' teoloë, waarvan Daniël Chantepie de la Saussaye (1818-1874) en Johannes Hermanus Gunning jr. (1829-1905) die hooffigure is en die latere 'etiese' teoloë onder andere, P D Chantepie de la Saussaye jr. (1848-1920), J J P Valetton (1848-1912), G Wildeboer (1855-1911), A J Th Jonker (1851-1928) en Isak van Dyk (1847-1922) onderskei word.

Die verbintenis van Daniël Chantepie de la Saussaye sr. met Alexandre Rodolphe Vinet moet gemeld word. Dié Switserse Reveill teoloog handhaaf die vrye kerk gedagte (Meylan 1962), terwyl de la Saussaye, ofskoon hy vir Vinet se individualisme waardering het, nogtans sy vrye kerk gedagte gekritiseer het. Fiolet beaam De la Saussaye se gedagte:

De zwakheid van het Reveil ligt in zijn geestelike individualisme, dat noodsaakelijk moest ontaarden in een geestelijk egoïsme, in 'onkerkelijkheid en minachting van het kerkelijk ambt'.

(Fiolet 1953:144)

Teenoor dié individualisme het De la Saussaye die genadeverbond gestel: die gelowige word deur die doop opgeneem in die genadeverbond en leef so saam met die gemeenskap van gelowiges. Dit het egter nie beteken dat persoonlike geloof verskraal is nie. Die werking van die Heilige Gees is steeds gerig op die geloof van die individuele gelowige in die gemeente. Haitjema (1953:62) skryf die kenmerkende van De la Saussaye se kerkbegrip enersyds aan die invloed van die Duits-Lutherse *Vermittlungs* teologie toe en andersyds aan die invloed van Calvyn se Kerk van die Woord of Kerk van die Verbond. Volgens Loader (1984:177, vgl ook Fiolet 1953:148 en 149) het De la Saussaye die geloof van die gemeente as posisie tussen die vryheid van die indiwidu en kerklike gesag ingeneem. De la Saussaye se

medestander en opvolger, J H Gunning jr rig hom ook teen die individu as bestaansgrond vir die kerk. Wanneer die individu met sy vroomheid die middelpunt word van die kerk, dan is die eenheid van die kerk rondom die Heer en Hoof van die Kerk, Jesus Christus in gedrang. Die individu kom egter net tot sy reg in die gemeente en dit laat Gunning stel:

Het *Geheel*, Christus en zijn Lichaam, de Gemeente is er vóór de delen, de enkele leden, de individuen. Maar *evenzeer* als zij elken Christen afzonderlijk met Christus slechts door middel van de kerk en haar organen verbonden ziet, even bepaald erkent zij in elk individu geen andere gemenschap met de kerk, dan door onmiddellijke gemeenschap met het Hoofd, d.i. door persoonlijk geloof.

(Gunning, in Bos1981:159)

Gunning se opvolgers, P D Chantepie de la Saussaye jr en J J P Valetton, kondig die opkoms van die latere 'etiese' teoloë aan. Valetton veral word beskou as 'n teoloog behorende by die etiese rigting en Van Belkum is onder andere deur Loader as 'eties' getipeer. Loader dui ten opsigte van die totstandkoming van die Hervormde teologiese opleiding aan die universiteit van Pretoria aan:

Twee doktorandi uit die dampkring van Valetton in Utrecht, di J Van Belkum en H C M Fourie, is deur die Kuratorium gevra 'of zij genegen zijn *voorlopig* de opleiding van jonge mannen... op zich te nemen'.

(Loader 1989:426)

Van Wyk (1998:249) het op Loader se stellings gereageer:

Hy (Loader) voer aan dat vanaf die eerste inisiatiefnemers tot 'n eie Hervormde teologiese opleiding in Suid-Afrika, soos Muller, Brandt, Van Belkum en andere, tot by die eerste fase dosente soos

Greyvenstein, Engelbrecht, Gemser, Van Selms en Wolmarans, die invloed, agtergrond en atmosfeer van die etiese rigting onderskei en aangedui word.

Of Van Belkum sondermeer as 'eties' getipeer kan word, moet bevraagteken word. Die etiese rigting was enersyds 'n reaksie op die Verligtingsdenke en andersyds was dit die teologiese vormgewing aan die Nederlandse Reveill-denke. Grondliggend aan die etiese rigting se teologiese gedagtes is die *dictum* 'die waarheid is eties' en volgens Valeton (in Loader 1996:578-579) is die wese van waarheid 'n ontmoeting met die lewende God. Hiervan stel Valeton verder:

[H]ierin [ligt het verschil] dat men van ethischen kant nu ook *voor de theologie* als zoodanig van dit leven wil *uitgaan*, en de begrippen, die de leer daaraan subordineert... [B]ij de orthodoxie: *door de leer tot het leven*; bij de ethische richting: *door het leven tot de leer*.

Loader brei hierop uit: 'Die waarheid lê in die wese van die ontmoeting, nie in die poging om agterna iets daarvan te sê nie' (Loader 1996:579), daarom is enige poging om proposisioneel oor God te praat slegs 'n benadering van die waarheid. Ten einde die gevaar van subjektiwisme te besweer het Valeton twee teenwigte in die etiese teologie geponeer: Die Bybel en die Kerklike dimensie van die openbaring. Oor dogma haal Loader (1996:581) Valeton se gedagtes aan:

Alleenlijk, dit is toch zeker, dat het verstand ons telkens weer dwingt ons rekenschap te geven ook van deze dingen (*sc* wat alle begrip te bowe gaan), en dat wij niet tevreden kunnen zijn voordat ook hier beproefd is wat beproefd worden kan.

Anders as hulle voorgangers het die 'geloof van die gemeente' 'n minder belangrike rol by sowel De la Saussaye jr en Valeton gespeel. Die individu kry by De la Saussaye jr voorrang, omdat kennis van God vanuit 'n persoonlike ontmoeting met God vloei. Die voorrang vir die individu het tot gevolg dat De la Saussaye jr, anders

as Gunning, die belydenis vanuit die gemeente onderwaardeer het (Rasker 1974:237). Dit was juis die belydenis deur die gemeente wat enersyds tot toenadering tussen Gunning en Hoedemaker gelei het en andersyds die breuk met Abraham Kuyper se *vrye kerk* gedagte voltrek het. J J P Valeton (jr), Van Belkum se voorganger in die gemeente Varik, het in sy besinning oor die 'etiese' teologie die plek van die belydenis so beskryf:

Eigenlijk bestaat het verschil alleen hierin, dat de ethische richting aan de leer die voor haar alleen een approximatief juiste uitdrukking van geloofsbezit is, niet die vrij wel absolute waarde kan toekennen die de orthodoxie er aan hecht.

(Valeton, in Loader 1984:19)

Dit was veral die verhouding met die Belydenis wat deur die konfessionele rigting aan die orde gestel is. Die konfessionele rigting, moet soos die 'etiese' rigting, alhoewel nie kronologies nie, in twee groepe onderskei word naamlik die *juridiese* en die *ireniëse* groeperinge.

Op inisiatief van Groen van Prinsterer is die Konfessionele vereniging gestig om as bres teen die *1816 Algemeen Reglement* te dien. Die Reglement wat deur Willem I bekragtig is, het vanuit die Verligtingsdenke die verenigingsreg die kerk ingedra en die kerk se belydende gestalte aan bande gelê (Van Wyk 1991:100, vgl ook Pont 1991:16 ev). Vir die konfessionele vereniging, die *juridiese* groepering, was die handhawing van die belydenis die beslissende kenmerk van die gereformeerde kerk. Die belydenis is hierdeur losgemaak van die reformatoriese kerkbegrip en is verhef tot voorwaarde van kerkwees en dien nie meer as profetiese funksie van die kerk nie. Teenoor die juridiese funksie van die belydenis, het die *ireniëse* groepering standpunt ingeneem. Een van die figure wat as ireniëse beskryf kan word is J J van Oosterzee (1817-1882). By hom het Van Belkum die lesings in Bybelse teologie van die Nuwe Verbond, Christelike Dogmatiek en Praktiese Teologie bygewoon. Van partyskappe of organisering wou Van Oosterzee niks weet nie en volgens Dreyer het hy '... nooit die leer of belydenis van die kerk ter syde gestel nie, maar wou ook nie saamgaan met

'n tot uiterste gedrewe konfessionalisme nie' (Dreyer 1974:36). Van Oosterzee het hom ook teenoor die 'etiese' rigting afgegrens en veral met Gunning se openbaringsbegrip verskil. Volgens Rasker (1974:141) hoort van Oosterzee tot die sogenaamde 'apologetiese skool' en het hy openbaring verstaan as mededeling aan die verstand van God se kant en daarop volg die geloof.

Van Belkum het as student ook die invloed van B ter Haar ervaar. B ter Haar (1806-1880), die opvolger van H J Royaards aan die universiteit van Utrecht, kan volgens Botha (1981:12) teologies nie by die Moderne rigting of gereformeerde rigtings geplaas word nie, maar dat hy as kerkhistorikus 'n groot invloed op studente het, was gewis. Volgens Botha (1979:20) het Ter Haar hom as historikus onderskei met die werke *Geschiedenis der Kerkhervorming in Taferelen, Amsterdam 1834 en Historiographie der Kerkgeschiedenis, Utrecht 1870-1873*, albei werke wat in Van Belkum se biblioteek voorhande is. By Ter Haar se opvolger, Nicolaas Beets (1814-1893) het Van Belkum die lesings in Kerkgeskiedenis en Sedekunde gevolg. Beets het soos van Oosterzee, hom ook na twee kante toe afgegrens en sê Chantepie de La Saussaye:

In den kerkelijke strijd was Beets tegen allen formulierdwang, hij wilde vrijheid voor allen, zoowel voor lidmaten als voor leeraars. Ze afschaffen wilde hij niet, omdat volgens zijn inzichten de tijd daarvoor nog niet rijp was. Een streng gereformeerd man, een echte Calvinist is Beets niet geweest, hij was meer een gevoelsman dan een dogmaticus. Innig godsdienstig als hij was, heeft hij immer het geloof zijner jeugd als een dierbaar pand, dat hem overgeleerd was bewaard; immer gevoeld hij zich in de nabijheid God, die voor hem was het een en al.

(De la Saussaye, in Botha 1981:21,22)

Van al die hoogleraars, met hul onderskeie Skrifbeskouings en Kerkbegrippe, het Van Belkum by J I Doedes die grootste invloed ervaar. Sedert 22 Junie 1859 het hy die Eksegese van die Nuwe Testament, Hermeneutiek, Ensiklopedie en die *Theologia naturalis* gedoseer en van 1877 tot 1882 bied hy in die Geskiedenis van Godsdienste

lesings aan. Tekste wat Doedes onder andere behandel het, was die Brief aan die Galasiërs, Brief aan die Romeine en 1 Petrus asook die Gebed van Jesus. In 1875 lê Van Belkum die kandidaatseksamen af en in 1876 die doktorale eksamen. Van Belkum meld dat dit sy voorneme was om te promoveer oor '... *een vergelijkende onderzoek van den tekst van den Codex Borseclianus...* ', anders ook bekend as die ' *Codex Rheno Trajectinus* '. Volgens Engelbrecht was Doedes lid van die 'Confectur-fanatici' (NHKA:Sarkady L VI/21) en De Bie (sj:512) dui aan dat Doedes aanvanklik Bybels-Evangelië georiënteerd was. Mettertyd het hy egter meer na die ortodoksie geneig, maar sonder om die kritiese benadering ten opsigte van teologiese studie prys te gee. Hy wou teologie as wetenskap handhaaf en verhoed dat dit aan die belydenis van die kerk onderwerp moes word. Volgens Doedes was dit die teologie se taak om onbevange te werk, godsdiens te ondersoek en te kritiseer. Hierdeur mag die teologie ook vra of wat aangaande God en Jesus Christus bely word, korrek is (vgl Nauta 1983:171). Die eksegeese, was veral sy spesialis veld en sy skoonseun, A W Bronsveld, het hiervan gesê: ' *Hij heeft ons een exegetisch geweten gegeven* '. Van Belkum het egter sy doktorale proefskrif, *Lectiones Codicis Rheno Trajectini quae sunt exiipiendae*, tydens sy dienstryd in die gemeente Varik laat vaar. Volgens Van Belkum word die studie gestaak vanweë die '... *prachtischen arbeid verbonden aan het collecteren voor een nieuwe kerk, en dan de moeilijkheid om telkens naar Utrecht te reizen tot onderzoek van der Handschrift* ' (NHKA:Sarkady L VI/1 8). Die voorafgaande uiteensetting van die teologiese rigtings in die Hervormde wêreld bied egter nie duidelik omlynde groeperings nie, hoogstens aksente. Dit moet veral in gedagte gehou word wanneer Van Belkum se teologiese aksente teen die agtergrond van sy teologiese konteks deurlopend aan die orde gestel word. Die tipering van Van Belkum as eksponent van die 'etiese teologie' bevredig nie, omdat, alhoewel daar aksente van die 'etiese' merkbaar is, dit eweneens van die 'konfessionele' geld. Van die ambivalensie dien Van Belkum se nominering as kandidaat vir die Zalt-Bommel klassikale vergadering ter staving. Vir die vergadering, op 25 Junie 1879, word Van Belkum in die plek van C H Boland voorgestel as een van die ' *Candidaten van Orthodoxe zijde aanbevolen, voor de verkiesingen op de Classicale Vergadering te Zalt –Bommel* '. Saam met Van Belkum word W A van der Lingen, T J Ringeling en W van den Hoonard voorgestel (NHKA:Sarkady L VI/22/21). Van Belkum het

hom ook sterk teen die individualisme uitgelaat. In sy lesing te Varik in 1880, *Openbare godsdiensoefening*, het hy veral teen die huisbyeenkomste en Reveill-gebruike gepolemiseer. Hy het ondermeer gestel:

Dat ziekte verschijnsel toch wijst ons op het betreurenswaardige feit, dat ook in de Christelijke Gemeente het onheilig individualisme wortel geschoten heeft, dat geheel op zich zelve staat, zich zelve genoeg is, met zich alleen rekend en geen behoefte heeft om zich mede te delen of van anderen iets te ontvangen. Hierin vertoont zich ook weer de zonde van het zoo verfijnde geestelijk egoïsme, dat alleen voor zich zelve genieten wil en slechts dan een enkele maal naar het bedehuis opgaat, wanneer de hoop bestaat geestelijk genot (al is dit niet altijd van de beste soort) te smaken.

(NHKA:Sarkady L VI/22/4)

Die ambivalensie tussen 'etiese' en 'konfessionele' in Van Belkum se denke moet enersyds aan 'n onvoldoende tipering van teologiese strominge en andersyds aan die oorvleueling van teologiese begrippe toegeskryf word. Van Belkum se prediking as student en predikant bied verskillende teologiese aksente aan, wat teen die agtergrond van die ambivalente groeperinge geplaas moet word. Van die aksente wat geld is ondermeer sy Christologie en 'etiese beginsel', Openbaringsbegrip en skrifkritiek, kerkbegrip en belydenis en die verhouding tussen kerk, volk en staat. Ten opsigte van die teologiese aksente en onvoldoende tipering van die teologiese strominge in die hervormde wêreld het Kuiper (1972:170) na J I Doedes sr se tipering verwys:

Naast de Modernen onderscheidde hij:

de streng-konfessionelen: allen die op een ondubbelzinnige erkenning en handhaving der belijdenisgeschriften aandringen'.

De bijbels-konfessionelen: 'allen die "geensinz confessioneel quand-même" denken, maar voorstanders zijn van een "onbekrompene erkenning en handhaving der belijdenisgeschriften, voorts een

voortdurend toetsen ervan aan de Schrift, zodat alleen in zoverre zij hiermede overeenkwam, zij erkend konden worden.

De evangelisch-apostolischen: de stroming die "de geest der belijdenisgeschriften, het kenmerkende ervan, aannam, maar altijd allereerst vroeg wat het apostolische Christendom als Evangelie op de voorgrond plaatst".

Van Belkum het dié driedeling van Doedes oorgeneem. Dit het veral duidelik geword toe hy in 1926 Nederland besoek het en in sy waardering van die teologie die driedeling steeds nagevolg het. Kuiper (1972:171) het egter in die plek van 'n driedeling, 'n vyfdeling voorgestel wat die etiese-ireniese groep, by Doedes die *evangelisch-apostolischen*, in twee nuanses onderskei naamlik die suiwer medies-etiese (Gunning) en die medies-eties/konfessionele groep (Bronsveld):

De zuiver medisch-etiese nuance werd ongetwijfeld vertegenwoordig door Chantepie de la Saussaye Sr., die betreurde dat zoveel het vaandel van 'Ernst en Vrede' hadden verlaten. De benaming 'evangelisch-confessioneel' duide voor hem 'slechts een overgang aan...tot het zuiver, dat is het juridisch-confessionele...

Volgens Gunning moesten de ortodoxen 'de waarheden, die de moderneren zich hebben toegeëigend, verlossen door ze weer op de eeuwig bodem van Gods Woord te plaatsen... Maar dan moet de zieldodende kerkelijkheid van velen plaats maken voor een verheerlijken Gods in gees en waarheid.

In die laaste kwart van die negentiende eeu word teoloë gevind wat volgens Kuiper (1972:171):

...weliswaar etiese attituden vertoonden, maar toch rechts van de zuivere Etischen-irenischen stonden. Van Oosterzee en Doedes, vertegenwoordigers van de 'historisch-apologetisch school', vielen daaronder. De 'evangelisch-apostolische' Doedes, die door een

konflikt van De la Saussaye gescheiden was, werd ondanks zijn scepsis in 1868 tot moderamenlid der Evangelisch-Confessionele Predikantenvereniging gekozen.

Wanneer Van Belkum se studie onder Van Oosterzee en Doedes in gedagte gehou word, sy nominering as ortodokse kandidaat vir die klassis Zalt-Bommel, sy beroep na Zierikzee vanuit die ortodokse rigting maar ook sy latere waardering van Doedes se skoonseun, A W Bronsveld (vgl hoofstuk 5) moet die tipering 'ortodoks' binne die nuanse van die medies-eties/konfessionele rigting geplaas word. Volgens Kuiper (1972:171) was Bronsveld:

... nooit lid van de Confessionele Vereniging en distantieerde zich van de 'officiële confessionele rigting' door zich 'modern-orthodox' te noemen. Bronsveld aanvaarde 'wezen en hoofdzaak' en 'beaamde de gereformeerde dogmatiek als 'in haar beginselen overeenstemmende met Gods Woord; maar hierin ligt opgesloten, dat zij aan dat Woord mag en moet Worden getoetst'. Daarnaast legde hij de nadruk 'op het verband tussen leer en leven, op de waarde van het persoonlijk geloof en op het zedelijk karakter der waarheid. Formuleringen, waarin men de vereerder van Vinet herkent en de toenmaals bekende ethischen klanken beluisteren kan. Bewoog hij zich op het punt van de inhoud der belijdenis *tussen het zuiver ethischen en het konfessionele*, in zijn opvattingen over de handhaving gaf hij aan de *medische* weg door geestelijke bestrijding... de voorkeur'. Hij weigerde de belijdenis te hanteren 'als enige maatstaf ter beoordeling van leden en leraren der Nederlandsche Hervormde Kerk', want haar 'vorm was verouderd en de accenten waren anders komen te liggen. 'Afzetting en uitstoting' zouden 'niet de genezing... brengen, die de verziekte kerk behoefde.

Ten opsigte van die funksie van die belydenis (handhawing en inhoud) gedurende 1860-1870 word Doedes en Bronsveld, rigtinggewende figure in Van Belkum se denke, saam tot die medies-eties/konfessionele rigting gereken. In die

daaropvolgende dekades 1870-1890 beweeg Bronsveld en Hoedemaker, ten opsigte van die handhawing van die belydenis nader aan mekaar (Kuiper 1972:190). Die funksie en die inhoud van die belydenis het besliste gevolge vir die struktuur van die kerk. Ten opsigte van die kerkbegrip het sowel Bronsveld as Hoedemaker, teenoor die vrye kerk gedagte, die volkskerkbegrip gehandhaaf. Bronsveld het egter die gedagtes van Beets, De la Saussaye, Gunning en veral Cramer in die verband gevolg:

Langs de weg van geloofsverdieping en gebruikmakend van het prestige der volkskerk en haar organisasie wilde hij de kerk voor de ortodoxie herwinnen.

(Kuiper 1972:177)

Vir Bronsveld moes 'n kerkbewussyn die kerkherstel voorafgaan en ook hierby het Van Belkum aangesluit soos dit in sy preek van 6 November 1887 geblyk het. Die prediking het hy met die viering van hervormingsondag uit Johannes 4:24 aan die orde gestel:

De ware aanbedding Gods moet zijn eene geestelijke, welke wel niet zonder vormen is, maar die toch in de eerste plaats voortkomt uit het hart, dat dorst naar God, dat de heiligende en reinigende gemeenschap met God zoekt en begeert

(NHKA:Sarkady L VI 28/15)

Van Belkum het hierop uitgebrei:

De Hervorming is vernieuwing naar den inwendige mensch. Voor de vernieuwing is noodig de inwerking des Geestes Gods op ons harte.

En alleen waar het Evangelie gepredikt worden, daar werkt ook Gods
H Geest.

(NHKA:Sarkady L VI 28/15)

Van Belkum het egter vanuit sy teokratiese denke by Hoedemaker aangesluit. Hoedemaker het die volkskerkbegrip op die teokrasie gegrond en daarom het dit verreikende gevolg vir die verhouding tussen kerk en staat gehad. Hoedemaker het hierin ander aksente teenoor Bronsveld beklemtoon. Hoedemaker het het hom veral teen die algemene kiesreg uitgespreek, volgens hom sou algemene kiesreg op ‘... ’n *tyrannie van de niet-bezittende over de bezittende klasse*’ neerkom en ‘*wat een parlementaire meerderheid wilde... doorgaans niet de uitdrukking van het gereformeed-christelijk levensbeginsel*’ sou wees nie. Bronsveld wil die band tussen kerk en staat oplos, maar kies tog vir ‘n geestelike hervormde volkskerk. Ten opsigte van die kiesreg stel hy dat die gesag nie ‘*bij de meesten, maar bij de besten*’ gekonsentreer moet wees. Hoedemaker en Bronsveld het dus ten opsigte van die verhouding kerk-staat, in die besonder die kiesreg teen die agtergrond van die Franse rewolusie, ‘n algemene kiesreg afgewys (Kuiper 1972:179).

Behalwe dié nuanse in die *etiese* en *konfessionele* rigtings, was die Moderne rigting die ander denkstroom tydens Van Belkum se studie. Deurloo (in Abma & de Bruijn 1989:106) dui aan dat die opkoms van die natuurwetenskaplike denke ‘n kennisbegrip inlei wat as positief-empiries aangedui word. Die vraag na wat werklik is, is volgens Fiolet (1953:60) ‘n reaksie op die Hegeliaanse idealisme wat spekulatief en ongekontroleerd met kennisbegrippe omgegaan het. Die natuurwetenskaplike realisme het teenoor die idealisme die onveranderbare wette en feite as kennisveld gestel. Die gevolge hiervan vir die christendom was dat verwag is dat die teologie ook aan die natuurwetenskaplike-realiteite moes voldoen en Fiolet konkludeer:

De eerbied voor het heilige, voor het bovennatuurlijke was verdwenen onder de heerschappij van het alles-verklarend verstand en de machtige synthese van de rede. Het gehele wereldbeeld van christelijke

opvattingen en tradities was verbroken.

(Fiolet 1953:63)

Een van die eksponente van die Moderne rigting was C W Opzoomer (1821-1892). Sy invloed aan die Universiteit van Utrecht het gestrek vanaf 1846, toe hy op 25 jarige leeftyd sy intreerede lewer, tot 1889. In sy *De Wisjbegeerte de mensch met zichzelf versoenende* stel hy drie fases waarvolgens die menslike bewussyn ontwikkel: 1. Onskuld van geloof; 2. Stryd tussen wete en geloof; 3. Deur die wete word die mens met homself versoen, dit volg op die eenheid tussen wete en geloof. Volgens Rasker (1974:114) wou Opzoomer, soos D F Strauss, die spekulatiewe teologie met die radikale historiese kritiek verbind. Hierdeur voeg Opzoomer hom by die sogenaamde Moderne Rigting.

Van Belkum het egter ook die lesings van P de Jongh in die Chaldeensche taal en letterkunde en Inleiding tot die Ou Testament bygewoon, terwyl Skrifgedeeltes soos Job 30-42, Jesaja 1-10:4 en 40-47 asook Prediker 1-9 ge-eksegetiseer is. In Van Belkum se preke en publikasies kan die invloed van Opzoomer en De Jongh nie duidelik, indien enigsins, aangewys word nie.

As student het Van Belkum geleentheid gekry om in verskeie gemeentes onder toesig van die predikante en ouderlinge hom in die prediking te oefen en tydens sy diens as predikant het sy prediking eweneens die teologiese aksente van sy tyd weerspieël.

Om uit Van Belkum se prediking en publikasies 'n teologiese raamwerk te konstrueer is nie 'n voor die hand liggende taak nie. Die afgeleide aksente uit sy prediking en publikasies het gelei tot die hipotese dat Van Belkum tot 'n medies-eties/konfessionele of middel-konfessionele (ortodokse) groep gereken kan word.

Wanneer die aksente aan die orde gestel word, word dit teen die agtergrond en in die konteks van die Nederlandse tydperk en sy prediking gewaardeer. Van Belkum het as student en predikant nie net by die apologetiese rigting nie, maar ook by die vroeë-etiese teoloog, J H Gunning jr., aansluiting gevind. Die teologiese debat waarin hy hom bevind het se swaartepunt was egter teen die Modernisme gerig en die onderlinge nuanse verskille tussen die 'etiese' en 'konfessionele' rigtings was vir hom vir eers nie 'n prioriteit nie. Trouens sy uitsprake oor die persoonlikheid van die

evangelie, die belydende karakter van die Christusverkondiging, die handhawing van die belydenis, skrifkritiek en die verbintenis tussen leer en lewe kan hom hoogstens as eksponent van die medies-eties/konfessionele rigting, of in die omgang as 'ortodoks', tipeer. Tydens sy dienstyd as predikant, toe die doleansie-stryd begin woed, het sy uitsprake ten opsigte van kerkbegrip, die individu in die gemeente, die verhouding tussen kerk, volk en staat en kiesreg eerder die konfessionele aksente beklemtoon. Daar word dus twee fases in sy teologie onderskei, die eties-apologetiese fase voor 1886 en daarna die medies-eties/konfessionele fase. Sy eties-apologetiese fase word veral deur die temas, Christusverkondiging en die 'etiese beginsel' en Openbaring en Skrifkritiek gekenmerk.

2.4.1 Die 'etiese beginsel' en Christusverkondiging

In die inleidende paragrafe van sy prediking oor Johannes 21:17 op 26 Januarie 1874 het Van Belkum kritiek teen die kerk gekeer wat 'n leerstelsel bo die Evangeliebediening verhef. Vir hom geld dit dat *'het Christendom is geen leer maar een levenskracht'* (NHKA:Sarkady L VI/24). Dieselfde gedagte het hy tydens die Hervormingsondag van 31 Oktober 1875 uitgespreek. Hy rig hom in die prediking oor Galasiërs 5 teen die Rooms Katolieke Kerk, maar stel dan ook dat dieselfde tendens in die protestantse kerk merkbaar is:

Velen onder ons hebben getracht en trachten nog steeds eene gansch andere geest in onze kerk te doen zegevieren dan die der christelijke vrijheid. Hier wil men ons binden aan den letter der wet en der formuliere en bedenkt men niet dat de christen alleen zal gerechtvaardigd worden uit het geloof, niet uit het houden der wet of het aannemen der formulieren. Ginds weder eischt men van ons dat wij ons zullen onderworpen aan de letter alsof er niet geschreven stond: de letter doodt maar de geest maakt lewend'.

(NHKA:Sarkady L VI 24/8)

Die onderskeid tussen gees en wet, letterlik en geestelik was 'n kenmerkende tema in Van Belkum se prediking. Hy het meermale die geweldige afstand tussen God en mens beklemtoon. Die skeiding tussen God en mens het Van Belkum ook na ander terreine laat deurtrek soos dié tussen die innerlike en uiterlike mens, die hart en die rede. Verder het hy ook die skeiding tussen die maatskappy en kerk, en in die kerk tussen ware gelowiges en skyngelowiges, deurgetrek. Die teenstelling tussen God en mens was die gevolg van die sonde en by meer as een geleentheid het hy sonde gedefinieer as skeiding van God en vervreem wees van God (vgl NHKA:Sarkady L VI 27/15).

Die oorbrugging van die afstand of vervreemding het egter die daad van God gebly en dit het God deur die kruis van Christus voltrek. In die prediking oor Joh 3 op 17 September 1882 het hy gestel:

Daarom Waarde Toehoorder is de verzoening door het kruis van groote kracht. Zij wortelt in Gods Raad, zij is gewerkt door Gods Zoon, Zij gaat niet uit van den mensch, zij is Gods raad en werk

(NHKA:Sarkady L VI 26/8)

Van Belkum se prediking het die versoening van die uiterste van die menslikheid en die Goddelikheid in Christus beklemtoon. Die verkondiging van Christus was dus die spilpunt van sy prediking. Met sy intrepreek in sy eerste gemeente Varik, maar ook met die bevestiging van ds. Karssen in Steenwijk het Van Belkum se prediking die gedagtes van Gunning weerspieël. In sy intrepreek te Varik het Van Belkum gestel:

Het voornemen niets te weten dan Chr Jez en dien gekruizigd is gemakkelyker opgevat dan uitgevoerd. De uitvoering van geen enkel voornemen is zoo moeielyk als van dit. Wanneer wij toch dit voornemen willen uitvoeren dan moeten wij afstand doen van alle geleerdheid en wijsheid, die uit den mensch is. Wij nemen ons dan voor niet de hoofden te vullen met allerlei wijsheid, die de harten koel laat, niet de menschen bezig te houen met schoone woorden; niet de

zinnen te streelen met kunstige redevoeringen en met sieraden eener beschaafde taal. Ofschoon de gave daarvan dankbaar aanvaard en gebruikt moet worden, door den Christus prediken mag gij niet op den voorgrond worden geplaatst, maar moet gij, zoo nodig, worden achterwege gelaten.

(NHKA:Sarkady L VI 24/17)

Veral by Gunning word dieselfde teologiese baken gevind. Rasker het onder meer Gunning so aangehaal:

Wat mij betreft...ik weet van geen andere kennis dan die rust op het geloof...ik begeer op geen enkel gebied iets te weten dan Jezus Christus en dien gekruizigd. Want ik ben verzekerd dat de wet der offerande, der eeuwige liefde die in dat kruis zichtbaar wordt, ook de hoogste wereldwet is die het gebied van natuur en geest in al zijn uitgestrektheid deurwandelt en er de eenheid, dus die verklaring daarvan is.

(Gunning, in Rasker 1978:139)

In sy verkondiging van Christus het Van Belkum die versoenende lyding en sterwe beklemtoon. Tydens die prediking het hy Markus 15 vers 25 tot 28 aan die orde gestel en die plaasvervangende kruisiging van Christus beklemtoon:

Hij hangt daar dus niet als een misdadiger, maar als onze plaatsbekleder. Hij de Koning word gekruisigd voor ons. Hij draagt al den vloek van ons. Hij draagt al onze schuld en schande

(NHKA:Sarkady L VI 26/16)

Die kruis en sy versoenende werking het egter by Van Belkum 'n bepaalde gerigtheid gehad. Vir Van Belkum was die evangelie van Christus in die eerste plek gerig tot die innerlike lewe, die hart van die mens en het die rede of verstand 'n sekondêre plek ingeneem:

De waarheid des Evangelies is eenvoudig; dat zij dan ook door ons eenvoudig worde verkondigd; die waarheid is voor het hart; en het hart verstaat beter een eenvoudig woord dat aantrekt en verwarmt, dan een sierlijke rede die met veel versierselen pronkt maar weinig spreek tot het hart.

(NHKA:Sarkady L VI 24/17)

Wanneer hy op 9 November 1884 as teks vir sy prediking Johannes 5:30-39 voorhou, het die gerigtheid verder duidelik geword. Hy het in die inleidende paragrawe gestel:

Och al moet ons hoofd toestemmen, dat dit alles waar is, al moet de mensch buigen voor de kracht dezer bewijzen, wij zien toch nog al te vaak dat om verstand overtuigd kan zijn de mensch toch nog verre van dien eenigen Christus leeft.

Indien het verstand hier den boventoon voerde, dan zou men veel lichter U kunnen overtuigen en alle tegenspraak doen verstommen.

(NHKA:Sarkady L VI 27/10)

Alleen wanneer die versoening van die sondaar met God deur Christus persoonlik ervaar word, kan die belydenis van Christus opgeneem word: *'Het is onze eigene persoonlijke levenservaring, die antwoord geeft op de vraag van Jezus en in onze mond heeft onze belijdenis een groote betekenis'* (NHKA:Sarkady L VI 24/18).

Die 'etiese beginsel' soos by Gunning het dus by Van Belkum tot die klem op Christusverkondiging gelei en die gedagtes het albei in sy prediking inslag gevind:

Och of men toch wat meer wilde verstaan, dat het christelijke leeren geen stelsel, maar leven is. Gemeente, onze Heer, die de machtige is, heeft niet gezeg tot zijne discipelen 'breng aan alle volken een stelsel' maar 'predik het Evangelie en leer ze onderhouden wat ik u geboden het'. Nog eens: 'Jezus heeft niet gezeg: Breng eene leer omtrent mij, maar breng aan alle volken, mij als den Verlosser, als den Zaligmaker, als de Machtige: predik de verzoening en dring aan op bekeering en op geloof.

(NHKA:Sarkady L VI/27/5)

Ook in sy prediking oor 1 Tessalonisense 5 het Van Belkum die 'etiese' verbintenis van leer en lewe beklemtoon:

Het is daarom dan ook terecht opgemerkt dat het christelijk leven niet maar eenvoudig is eene bespiegeling, eene leer maar dat het zich werkzaam moet toonen in alle lewensverhoudingen...Immers, elk leerstuk, dat in de Bybel besproken wordt is grondslag voor het leven...

(NHKA:Sarkady L VI 27/17)

Rasker het ondermeer gestel:

Ook voor hem (Gunning-CP) was de waarheid niet een leer, die ethisch kan worden toegepast, maar is zij naar haar wezen ethisch. Zij heeft het karakter van een ontmoeting, de ontmoeting van de zondige mens met de Heilige God...Tegenover God wordt de mens gesteld voor de beslissing tussen gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid; het gaat bij de waarheid die ethisch is, om bekering, wedergeboorte, heiliging; "de ethischen zijn eenvoudig menschen, die gelooven, dat

men bekeerd moet zijn, dat men in den Heere Jezus als den Christus naar de Schriften gelooven moet, om de H.Schrift, de geloofswaarheid, de Kerk, de godgeleerdheid en al deze heilige en belangrijke dingen te kunne verstaan'. In dezen zin zijn naar Gods woord het zedelijke en godsdienstige één. Zó kan Gunning zeggen, dat in de levende God te geloven, niet een wijsgerige gedachte, een logische slotsom is, maar een zedelijke daad.

(Rasker 1978:144)

Omdat die waarheid as eties gerig was by Van Belkum sowel as Gunning, het die kruis van Christus, die offer van God aan die mens, 'n sentrale plek ingeneem:

God en wereld zijn niet één, maar worden één door het lijden, door het Kruis, dat de nieuwe metode is om te leven, te voelen, te denken in zuiverheid.

(Rasker 1978:145)

Die verbintenis tussen die 'etiese beginsel' en die Christusverkondiging was egter nie die oorheersende teologiese aksent nie. Veral die invloed van Van Belkum se leermeesters, Van Oosterzee en Doedes, het by sy Openbaringsbegrip duidelik geword. In die verband het hy van die 'etiese' afgewyk en selfs ten opsigte van die opmerkings oor die skrifkritiek by die konfessionele rigting aangesluit.

2.4.2 Openbaring en Skrifkritiek

Teenoor Gunning wat, soos De la Saussaye, Schleiermacher se gedagtes volg, het Van Belkum nie die gewete as die oorsprong van geloof beskou nie (Rasker 1974:149).

Vir Van Belkum volg die gewete op die kennis van God deur Jesus Christus en kennis van die mens as sondaar voor die regverdige God. Op 25 Desember 1875, het Van

Belkum in die prediking oor Lukas 2, beklemtoon dat die Evangelie vanuit God is, deur God bekend gemaak word en tot God gerig is. Van Belkum handhaaf dus, ten spyte van Gunning se invloed ook die gedagtes van sy leermeesters. Juis ten opsigte van die openbaring het die apologetiese rigting van die 'vroeë etiese-teologie' verskil. Rasker het dit so aangedui:

Van Oosterzee en de apologetische school verstonden de openbaring als een mededeling van Gods wege aan het verstand, welke het geloof voorafging. Volgens Gunning was de juiste volgorde omgekeerd.

(Rasker 1974:149)

Vir Van Belkum het die Openbaring van God in Christus sy hoogtepunt gevind. Dit was noodsaaklik dat die openbaring in God gewortel word en deur God aangekondig word omdat: *'Al de Schriften getuigen van Christus. Hij is als het ware het middelpunt, waarop al die lijnen uitloopen'* (NHKA:Sarkady L VI 27/10). Die standpunt kom veral met die gedagtes van Hoedemaker ooreen. Volgens Scheers (1939:163) het Hoedemaker alle dele van die Bybel, in die besonder die Ou Testament, op Christus betrek:

De eenheid van de verschillende deelen is echter een eenheid 'in Christus'. Hoedemaker betrekt het Oude Testament in zijn geheel op Christus...Iedere openbaring is Christusopenbaring.

Maar die openbaring in Christus dien enersyds die eer van God en andersyds toon God sy liefde aan die mens:

Immers de geboorte van Jezus is de mooiste en heerlijkste openbaring, die niets sparende, aller gevende, aller beproevende liefde Gods, die niet ophoudt dat zondig mensdom te herwinnen.

(NHKA:Sarkady L VI 27/24)

Teenoor die modernisme het Van Belkum beide nature van Christus beklemtoon; die persoon en werk van Jesus Christus was nie nét 'n historiese verskynsel nie. In sy prediking het hy telkemale verkondig dat Jesus Christus ook self God is. Die neiging in sy tyd om Christus net tot historiese persoon te verskraal het hy by verskillende geleenthede afgewys, soos die preek onder toesig van sy oom, G Fliezinga te Menaldum. In die prediking het Van Belkum Christus se Godwees en opstanding gehandhaaf en volgens die modernisme was Christus:

...een groot godsdienstichter. Gij hebt ons geleerd, dat God liefde is, dat wij onze medemenschen moeten liefhebben als ons zelven, dat alle menschen broeders zijn en het christendom, de godsdienst der liefde dankt aan u zijnen oorsprong.

(NHKA:Sarkady L VI 24/18)

In die daaropvolgende preek oor Matteus 8:23-27 het hy ook teen die modernistiese verskraling van die wonders te velde getrek en gestel:

Wat ons betref, het verhaal is te eenvoudig en te onopgesmuk, dan dat wij hier aan een verduideliking zouden kunnen gelooven... Ook bij alle verschil die er bestaat tusschen de beschrijving die Mattheus geeft en die wij, bij Marcus en Lucas vinde, is ons de overeenkomst zoo treffend dat alle vermoeden van verdichting wordt weggenomen.

(NHKA:Sarkady VI 24/5)

Van Belkum se afwysende houding van die modernisme se skrifbeskouing, is die gevolg van 'n openbaringsbegrip wat gegrond was in die dae en woorde van God. Dit is dus 'n teologie van bo en God self is die waarborg van sy openbaring in Jesus Christus. Tydens die Hervormingsondag van 1875 se prediking het hy hom veral gerig teen:

...hen, die meenen dat de christelike vrijheid bestaat in het losmaken van elke band, die ons met Christus verbind. Dit mag dan wel in de eerste plaats tegenover de wetenschap onzer dagen, die steeds verder en verder van Christus zich losmaakt, die nu eerst aan den Bijbel hare geloofwaardigheid en trouw te hebben ontroofd, nu ook aan Christus zijne hooge afkomst en zijne ereplaats wil ontnemen.

(NHKA:Sarkady L VI 24/8)

Hy het dus 'n christosentriese skrifbeskouing gehandhaaf en dit het hom daarvan weerhou om in die debatte wat deur historiese-kritiek in sy tyd ingelei is, te verval. In sy prediking oor Matteus 25:1-13 op 15 November 1885 het dit duidelik geword:

Van deze gelijkenis zijn zeer vele verklaringen gegeven. Vooral heeft men druk geredeneer over de vragen: Wie zijn de dwaze, wie de wijze maagden? Wat betekent de olie, die ontbreekt, wat zijn de lampen: Wie is de bruid...M.i. is de H. Schrift ons niet gegeven om allerlei raadselen te zoeken, maar om op de hoofdzaken acht te geven.

(NHKA:Sarkady L VI 27/21)

Hy het deurlopend tydens sy predikante loopbaan op hierdie tema teruggekom. Ook in Steenwijk het hy hom teen 'n modernistiese beeld van Christus verset en in die prediking oor Johannes 18 vers 37 en 38, teen diegene wat Christus se God-wees verloën, gestel:

Bij al den strijd, die in de laatste jaren gevoerd is geworden over den persoon de Heeren Jezus, was er toch noch altijd een punt overgebleven waarvoor vriend en vyand het eens was. Aan de zondeloosheid van Christus durfde men niet twifelen.

Maar ziet in de twee laatst verlopen jaren is ook dit punt aangetast, en met eene driestheid die ons verbaast en bedroeft heeft men ook de volstreckte zondeloosheid bestreden.

(NHKA:Sarkady L VI 27/2)

Volgens Van Belkum het die ontkenning van Christus se sondeloosheid nie net 'n gevolg vir die maagdelike geboorte van Christus nie, maar dit het in wese sy gesag aangetas. Dit het tot gevolg dat die mens die evangelie van en aangaande Christus nie meer as waarheid hoef te erken nie:

Door deze ontkenning is alles wat Jezus geopenbaard heeft op eene lyn geplaatst met de stelsels der andere menschen en is Hij zelf geworden niet meer de Zoon Gods maar de mensch uit Nazareth, een groot leeraar, maar die evenwel de dingen des eeuwigen levens beschouwde in het licht van zijnen tijd...Alle wat hij dus op het gebied des eeuwigen levens verkondigd heeft evenwel of evenweinig waarde als de leer van Brahma, Confucius en Socrates.

(NHKA:Sarkady L VI 27/2)

Van Belkum het nie net die christologie van die modernisme afgewys nie, maar hom ook sterk teen die historiese-kritiek uitgelaat. Ten opsigte van die modernisme se histories-kritiese metode van ondersoek het Van Belkum gestel:

Zij heeft eerst met het snoeimes eener bevooroordeelde critiek alles uit de oudste geschriften verwijderd, wat hare stellingen in den weg stond en ons daarna eenen Christus geschilderd, die niet meer is dan een onzer.

(NHKA:Sarkady L VI 24/8)

Christus moet, volgens Van Belkum, nie net die middelpunt van die skrifondersoek wees nie, maar ook die middelpunt van die geskiedenis en teen die pogings van die wetenskap om die Evangelie sy heilskarakter te ontnem en tot gewoon sedelike boodskap te verklaar het Van Belkum meermale te velde getrek. In die preek van 25 Desember 1875 stel hy:

Neem dat kind in de kribbe weg uit de geschiedenis, en deze word u een aaneenschakeling van raadsels...Wij vreezen het onderzoek der Schriften niet, want hiervan kan wij overtuigd zijn dat men zoo geen fabelen kan dichten als onze Evangelisten en Apsotelen het Ev. Beschreven hebben...Men heeft de waarheid van dat Evangelie willen betwisten en daarom de toevlucht moeten nemen tot gewaagde onderstellingen, die heden opkomen en morgen verdwijnen. Men heeft daarom de zonde teruggebracht tot een gebrek in de ontwikkeling van den enkelen mensch en den mensch in staat geacht om zich zelve zonder Christus rechtvaardig en heilig te maken.

(NHKA:Sarkady L VI 24/9)

Op 23 April 1876, toe hy aan die hand van 1 Kor 15 Christus se opstanding aan die orde stel, het Van Belkum gevra:

...denk nu eerst eens goed na wat zij te kiezen hebt. Aan de eene zijde een groote ongerymdheid, groote raadselen, onoplosbare tegenstrijdigheden, onoverkomlijke bezwaren, aan de ander zijde een wonder, dat zijne oplossing heeft in Gods Liefde en Almacht. Aan de eene zijde een aardsch leven vol genietingen, maar eene eeuwigheid van ellende en smart, aan de andere zijde, een kort tijd moeite ontbering en verdriet, maar een eeuwige rust, heerlijkheid, vreugde bij en met den opgewekten Heiland. Aan de een zijde een wetenschap, die de perken der menselijke vermogens nooit kan overschrijden, die verre beneden de ondoorgrondelijke kennis van den Allerhoogste is, aan de

andere zijde eene wetenschap die in J[ezus-CP] haar steunpunt, in Gods Almachten wijsheid hare oplossing vindt.

(NHKA:Sarkady VI 24)

Sy afwysende standpunt teenoor die modernisme se wetenskapsbeoefening het egter nie tot 'n fundamentalisme gelei nie, maar soos sy leermeesters Van Oosterzee en Doedes het Van Belkum hom teen die uiterstes afgegrens. Van Belkum het deur die verkondiging van die versoening in Jesus Christus hom nie net van 'n wysgerige stelsel sonder Christus se Godwees gedistansieër nie, maar hom ook weerhou van 'n leerstelsel sonder Christusverkondiging en 'n Christusverkondiging buite die belydende kerk.

2.4.3 Kerkbegrip en belydenis

Die verwarring wat die moderne stroming in mindere mate en die doleansie in meerdere mate rondom die kerkbegrip en belydenis veroorsaak het, het Van Belkum genoop om sy teologiese standpunte duideliker te omskryf. Dit word veral duidelik in sy prediking op 14 Januarie 1877 oor Matteus 16:14b. Die prediking geskied veral teen die onrus op kerklike gebied wat deur die modernisme veroorsaak is, maar wat reeds die temas van sy stryd teen die Doleansie laat deurskemer het. Van Belkum het in die prediking gevra:

Daar hebt gij het kerkelijk vraagstuk, dat de oplossing zoekt te geven van den kerkelijken twist en waardoor beslecht moet worden of wij eene kerk zullen en mogen hebben met of zonder bepaalde belijdenis?

(NHKA:Sarkady L VI 24/18)

Vir Van Belkum was die antwoord geleë in die Christologie en vanuit die teksvers het hy gestel dat die belydenis aangaande Christus ook die kerk se wese bepaal.

Dieselfde gedagte het hy ook in die prediking vanuit Lukas 10 op 20 Junie 1875 gekoester:

...om zalig te worden behoef ge de wet niet te vervullen, behoef ge de verskillende leerstukke nie te onderteken, want dit alles bezit ge reeds als ge na Christus luister en dit is uw behoud.

(NHKA:Sarkady L VI/24/7)

Van Belkum wou egter ten alle koste die eenheid van die kerk enersyds teenoor die kerkverwoestende en belydenisondergrawende gedagtes van die modernisme en andersyds teenoor die kerkskeurende en belydenisoordrywende gedagtes van die Doleansie verdedig. Hy het hom veral teenoor laasgenoemde meermale in sy prediking uitgespreek. Op 11 Mei 1884 het Van Belkum na aanleiding van 1 Korintiërs 15 vers 1 en 2 gestel:

Waarlijk wij loopen groot gevaar om den band der eenheid des geloofs te verliezen, omdat wij op ondergeschikte punte nie eenstemmig denken. Allerlei dinge die op sich selfs wel van belang is, maar die vergeleken bij dit hoofpunt van ondergeschikte betekenis is, word op den voorgrond geskoven. Terwyl die Apostelen alleen op deeze ééne hoeksteen gebouwt hebben en samen alzo ééne waren, is wij gelijk aan kindere van een huis, die in hunne tuin allerlei muurtjies bouwen en eindelijk vergeten dat is kindere des huizes is.

(NHKA:Sarkady L VI 27/4)

In sy prediking oor Matteus 28:18-20 te Steenwijk, Kampen, Haarlemmermeer en Oldemark gedurende Junie en Julie 1884 het hy die rigtingstryd in die Hervormde kerk op die voorgrond gestel. Volgens hom word die loflied van die gemeente deur die krete van die partystryd verdring; hy stel:

Werden ze niet overschreeuwd door het krygsrumoer, door het partyskrakeel dat tusschen zonen van eenzelfde huis, tusschen reisgenooten naar één zelfde vaderland, tusschen deelgenooten aan één zelfde hoop...

(NHKA:Sarkady L VI 27/5)

Van Belkum wou van partyskappe en strominge in die kerk niks weet nie. Op 20 September 1885, na aanleiding van Gen 4:9, het hy aan die kerk die vraag gestel of haar naasteliefde nie deur selfsug verbloem word nie. Volgens hom het die kerk haar karakter so verdraai dat sy haar wese verloor het:

...en zij, de heerlijke, die zich met den naam van bruid van Christus tooit, bekommert zich niet om de arme, de weduwe, de wees, de verdrukte dan uit sleur en gewoonte: zij heeft haar partijstrijd, partyleus, partykaart.

(NHKA:Sarkady L VI 27/19)

Ook in die Kersprediking van 25 Desember 1885 het hy die partyskappe veroordeel en na aanleiding van die engelied in Lukas 2 gestel:

...ach wat geeft ons ons vaderland en onze kerk te zien. Is daar ook geen onrust, geen tweedracht. Moet nu ook niet de vermaning gehoor worden: Staak broeders, staak dit twistge[druisch], Bouwt liever Salems muren. Staan niet broeders als zwaar gewapende krijgers teenover elkander, is er niet verbittering, haat, partijschap, ja vijandschap. Ach de vrede op aarde zij is verre te zoeken!

(NHKA:Sarkady L VI 27/24)

Terwyl Van Belkum, wat hy noem '*de opwakende prediking des Evangelies*', verwelkom het, omdat dit die doodse en dorre rasionalisme enersyds en '*de godsdienst der menselijke redevoeringen*' andersyds in die prediking deurbreek het, het die verdeeldheid wat daardeur in die kerk aan die lig gekom het hom tog ontstel. Dié veroordeling het veral tydens die hoogtepunt van die Doleansie in sy preek oor 1 Johannes 4:1 op 8 April 1887, by die bevestiging van katkisanse wat belydenis van geloof afgelê het, deurgeskemer:

Er is toch in deze dagen op kerkelijk en christelijk levensgebied eene groote beweging en beroering der geesten waar te nemen. De dagen van doodsheid, en onaandoenlijkheid en daardoor ontstane eenheid zijn voorbij en hebben plaats gemaakt voor leven, zenuwachtige prikkelbaarheid en verdeeldheid, zoo zelfs dat veel meer de nadruk gelegd wordt op dat gene wat de menschen verdeelt, dan wat hen vereenigd. Veral in de laatste veertig en vyftig jaren is door de opwakende prediking des Evangelies, welke het dorre rationalisme of de godsdienste der menselijke redevoering en door de aanhoudende verkondiging van Gods liefde in Christus in plaats van de afmatende redevoeringen over dorre stelsel van menschen wel nu leven ontstaan, maar toch ook meer verdeeldheid aan het licht gekomen...Het is weer een tijd van karaktervorming, al gaan ook vele onzelfstandige personen misschien ten onder; een tijd van drang tot zelfstandig onderzoek, al word de onnadenkende menigte dan ook lichtelijk een prooi van menschen die groote woorden gebruiken en op de markten schreeuwen.

(NHKA:Sarkady L VI 28/5)

Om te onderskei tussen die verskille en 'n selfstandige mening te vorm het Van Belkum as voorwaarde gestel die ondersoek van die Bybel, maar vanuit die waarhede van die Bybel, het hy ook die belydenis aangaande Jesus Christus as die hulpmiddel

aangedui. Om te onderskei tussen diegene wat die woord en openbaring aangaande Christus verdraai en wie daaraan getrou is het Van Belkum gestel:

Gij kunt ze kennen aan hunne belijdenis en aan hun leven. Zij belijden dat Jezus in het vleesch is gekomen m.a.w. dat de Zoon Gods mensch is geworden en als Jezus Christus op aarde heeft rondgewandeld. De belijdenis van het Zoonschap van Christus is dus een hoofdbeginsel van de belijdenis der uit God geboren menschen. Al wie dit niet belijdt is uit God niet, is dus onbetrouwbaar, is leugenachtig. Geen wonder M. Gel. dat deze belijdenis beslissend is voor het kenmerk of wij uit God zijn. Met deze belijdenis staat of valt het Evangelie.

(NHKA:Sarkady L VI 28/5)

Van Belkum het in sy prediking meermale die digwerke van Vollenhoven aangehaal en op 29 Mei 1887 vanuit Vollenhoven 'n beroep om eenstemmigheid gedoen en die partyskappe veroordeel. In sy prediking rondom die pinkstergebeure, Hand 2, het Van Belkum die eenheid van die gelowiges rondom die gebed, die werking van die Heilige Gees, die geloofsverwachting en die gedeelde roeping teenoor die stryd in die gereformeerde kerklewe gestel:

Van eendracht is weinig te zien; van samen bidden weinig te bespeuren. Wij zijn geneigd M.Gel. om het eenvoudig lied van Vollenhove U en mij zelve te herinneren:

Och Broeders, staakt dat twistgedruis,

Bouw Salems muur en daken

En smoort die huistwist in Godshuis

Leert hier u zelf verzaken!

Immers te midden van den kolossalen strijd tegen ongelooft, zonde en zedeloosheid, twisten wij onderling over nietigheden M.H... Daarom is de aanmaning tot eendracht, tot samen bidden wel noodig! O, wanneer wij een daartoe konden besluiten, om dien huistwist te staken,

dan zou ook de werking des H. Geestes weer bespeurd worden. Dan woonde weer de liefde in ons hart en dan was de Heer ook daar. Dan was er samenbinding in plaats van strijd over nietigheden. Ja over nietigheden acht ik onze twistvragen...

(NHKA:Sarkady L VI 28/9)

Teenoor die partyskappe het Van Belkum, wat hy noem, Bybelse prediking gehandhaaf. Die handhawing van die eenvoudige Bybelse uitleg as werktuig van God die Heilige Gees, was vir Van Belkum meer tot troos as wat die stryd rondom leerstelligheid of die modernistiese waarheidsoeke gebring het. Leer en lewe hoort bymekaar, die leer moet deur die lewenshandelinge gedra word. Maar die belydenis in en deur die lewe het Van Belkum nie van die Evangelie losgemaak nie. Die belydenis het hy vanuit die Evangelie laat vloei as die kerk se antwoord op die openbaring van God. Hy het dus die belydende kerk teenoor die belydenis kerk gehandhaaf en hierin ooreengekom met die gedagtes van Hoedemaker. Die Hervormingspreek op 31 Oktober 1886 was hiervan 'n bewys:

Wij zouden in één enkel woord de Hervormingsles kunnen saamvatten: wordt gereformeerd! Niet in den zin van het kerkrecht, want M. Gel. Al hebt gij de schoonste kerkinrichting en u ontbreekt het leven; gij hebt niets. Herstel der kerke moet uitgaan van reformatie der harten. En daarom dringen wij er zoo op aan: 'wordt gereformeerd' Evenals in de dagen der Hervorming is onze dagen aller in gisting en roering. Toen had men ook eene sociale quastie; toen ook de vraag om kerkherstel en daarnevens gruwelijke en groote openbare zonden. Daartegenover hebben de Hervormer den eisch gesteld: 'Bekeert u'. Ja, bekeert u, niet tot der vaderen leer, maar tot het Evangelie van Christus Jezus. Bekeer u niet tot de eene of andere kerkvorm, maar tot den levenden God.

(NHKA:Sarkady L VI 27/36)

Alhoewel Van Belkum 'n juridiese handhawing van die belydenis afgewys het, het hy nie die belydenis losgelaat nie. Die belydenis het vir hom die gemeente se belydende daad wat volg op die prediking van Jesus Christus gebly. Vanuit sy Christusverkondiging het hy hom voortdurend afgegrens teen 'n uiterste ortodoksisme wat die belydenisskrifte tot voorwaarde vir geloof verhef het. Vir Van Belkum was die belydenis die gevolg van die Christusverkondiging en nie die oorsaak of aanleiding nie. Teenoor 'n verkondiging sonder die belydenis het hy ook standpunt ingeneem. Sy standpunt het hy eweneens in sy Christologie begrond. Reeds vroeg in sy prediking in de gemeente Steenwijk, 30 April 1882, het hy na aanleiding van Johannes 20, hom teen die individualistiese in die kerkbegrip gerig. Van Belkum het beklemtoon dat die gelowige alleen getuie van Christus kan wees, indien hy in die sfeer van die gemeente verkeer. Hy gaan voort en wys 'n belydenis buite die kerk af, die belydenis kan alleen deur die kerk uitgespreek word en die belydenis volg alleen op die openbaring van Christus aan die kerk (NHKA:Sarkady L VI 26/6). Dié openbaring van God in die persoon en daad van Christus lei tot die bestaan van die gemeente. Teenoor Kuyper het Van Belkum dus nie die belydenis as voorwaarde van die kerk se wese gestel nie, maar die genade van God. Van Belkum se preek van 24 Maart 1883 is hiervan 'n voorbeeld. In sy prediking het hy 1 Kor 15:3b aan die orde gestel:

De gemeente is niet een licchaam van reinen, maar van gereinigden; niet van rechtvaardigen, maar van gerechtvaardigen. De Gemeente erkent dat al hare leden eens in de macht der zonde waren: aan de zonde verkocht en onderworpen slaven der zonde...Ja, wij achten ons zelve de grootste der zondaren te zijn, wij erkennen allen zonder eenig onderscheid, dat wij de groote liefde en ontferming Gods volstrekt onwaardig waaren.

(NHKA:Sarkady L VI 26/17)

Dit is in die sfeer van die geregverdigde en begenadigde gemeente dat die individu sy plek en funksie kry. Alleen saam met die kerk kry die enkeling se geloofsbelydenis

betekenis. Maar die geloofsbelydenis van die enkeling kon alleen vanuit die verhouding met Christus gestalte vind. Eers vanuit die openbaring van Christus het die gelowige se skuld - en geloofsbelydenis inhoud gekry. Dié ontmoeting en gevolglike verhouding met Christus het gelei tot 'n belydenis saam met die kerk en 'n lewe van gehoorsaamheid. Hy het daarop die plek en funksie van skuld- en geloofsbelydenis in die gemeente begrond en dit geld ook ten opsigte van die belydenisskrifte:

En dit belijden wij niet met zekeren hoogmoed, alzo in deze belijdenis iets verdienstelijks waren; alzo wij door dit voor God uit te spreken ons in zijn oog aangenaam konden maken, maar wel belijden wij dit in de grootste nederigheid en met de diepste schaamte, omdat wij maar al te zeer gevoelen hoe zeer wij gevallen zijn aan onze heerlijke roeping... Deze belijdenis is evenveel geen werk des verstands. Het is niet maar een aannemen van deze of die ontwyfelbare waarheid. Neen deze belijdenis is haar leven. Zij belijdt dit omdat zij leeft.

(NHKA:Sarkady L VI 26/17)

Deur die belydenis se verbintenis met die Christusverkondiging te handhaaf en dit as belydende daad van die gemeente te beskryf, het Van Belkum die belydende kerkbegrip van Hoedemaker oorgeneem. Daarby moet Van Belkum se afwysing van die individualistiese kerkbegrip gevoeg word. Op 19 Augustus 1883 het Van Belkum na aanleiding van 1 Petrus 2:9 gepreek:

Met één woord, de Gemeente is het volk van God, dat de Heer uit vrije genade, uit ontferming getrokken heeft uit de wêreld. En dat alles door ééne daad van reddende liefde, door eene offerande van zijnen Eengeboornen Zoon. Dat is de heerlijke vrucht des kruises, de rijkste gawe van dien alles bovengaanden zoendood, het geschenk der ontfermenden Gods. Dat is alléén Gods werk!

Die gemeente as volk van God, bestaan vanweë God se daad in Jesus Christus. Maar die verbintenis tussen God en sy volk het ook 'n kerstende werking in die wêreld, daarom het hy in sy prediking van 8 April 1887 gestel dat die kerk in die wêreld verkeer en haar verkondiging en ondersoek nie los van die wêreld kan uitvoer nie.

Wij kunnen ons van de wereld niet afzonderen, mogen dit ook niet.
 Te midden van het volle menschenleven is onze roeping, ons arbeidsveld.

(NHKA:Sarkady L VI 28/5)

In die verband tussen kerk, volk en staat het Van Belkum nie die aksente van die 'etiese teologie', maar eerder van die 'konfessionele' gehandhaaf.

2.4.4 Die verhouding kerk, volk en staat

Vir die verhouding en beskrywing van Van Belkum se gedagtes rondom kerk, volk en staat is die preek van 17 Junie 1883 deurslaggewend. Die geleentheid waartydens Van Belkum Esegieël 33:11 aan die orde gestel het, was die Gedenkdag van Waterloo. In die aanvangsparagrafe het Van Belkum die volk se waardering van geskiedenis gestel: *'Immers een volk dat zijne geschiedenis vergeet is als een kind, dat zijn ouderlijke woning vergeten kan'* (NHKA:Sarkady L VI 26/18).

Vir 'n christen moet die geskiedenis van die volk vanuit die heilsdaad van God beoordeel word en het Van Belkum gestel:

Overall in zijn leven ziet hij Gods hand; en overall in het leven der volken ziet hy dezelfde hand die alles bestuurt en regelt. Waar hij door in eigen leven, die God looft en dankt, daar kan het niet ander of ook bij de groote daden Gods in het leven der volken ziet en erkent hij duidelijk, dat het zijne roeping is, dien God te loven en te prijzen.

(NHKA:Sarkady L VI 26/18)

Van Belkum se beoordeling van die Franse rewolusie en die idees van die Verligting dui sterk op die 'konfessionele' aksente van Hoedemaker. Hoedemaker het veral ten opsigte van sy staatsbekouing van Kuyper verskil. Teenoor Kuyper se aanvaarding van die neutrale staat en die gepaardgaande meerderheidsbeginsel, het Hoedemaker gestel:

Wij leven thans onder de heerschappij van het beginsel: de meeste stemmen gelden! Met vraagt niet meer: wat is recht? Wat is waar? Wat is Gods wil? Hoe spreekt de Schrift? De kwestie staat over heel de wereld doodeenvoudig als volg: zijt gij in de minderheid, gij word doodgedrukt...*Het recht van God is ook het recht van de waarheid en is niet het recht van de meerderheid.*

(Hoedemaker, in Scheers 1939:237)

Ten opsigte van die Franse Rewolusie het Van Belkum hom soos volg uitgespreek:

Vertrouwende op verstand en rede heeft men de veilige paden van gerechtigheid en heiligheid verlaten; met valsche leuzen aan de Fransche revolutie ontleend heeft men beproefd om volk te regeeren...De godsdienst word geweerd uit raadzaal en school, vrijheid wordt gegeven aan allen, maar de naam van Christus moet worden verzwegen.

(NHKA:Sarkady L VI/26)

Sy gedagtes oor die kiesregstelsel het hierby aangesluit:

Ons volk moet breken met zijn dromen van aardsche glorie en voorspoed, breken met de leuze van volks-souvereiniteit en alle souvereine macht overgeven aan God, breken met een valsche vrijheidszin die ons brengt onder de heerschappij van het volk en van de helft plus één der massa, die het roer houden wil en alle

stuurmanskunst mist, dan ook breken met alles wat aan de waarachtige heerschappij van God in den weg staat.

(NHKA:Sarkady L VI 26/18)

Van Belkum het in die prediking vanuit die teokratiese denke nie net sy verhouding tussen kerk en volk gedefinieer nie, maar ook sy beskouing van die maatskappy. Die kerk het onder die volk en in die maatskappy vanweë sy boodskap 'n kerstenende funksie. Die gelowige durf nie uit die wêreld onttrek nie. Op 7 Augustus 1887 het Van Belkum gestel:

Velen zoeken het ware geloofsleven hierin dat zij zich ietwat terugtrekken uit de wereld en met zekere minachting neerzien op alles wat van Christus niet is of met hen niet gelyk denkt of in de zonde leeft...

Dit is wel gemakkelijker, maar beantwoord niet aan het doel...Ziet laat ons in alles getuigen zijn van onze Heiland

(NHKA:Sarkady L VI 28/12)

Van Belkum het sy preke in die algemeen met groot sorg voorberei. Hy het die hele preek uitgeskryf en ook noukeurig van die Skrifgedeeltes, Psalms, Gesange, tyd van die erediens en plek rekord gehou. Buiten die gewone drie stelling het Van Belkum in sy prediking se gemeente se omstandighede in aggeneem. Gedurende Mei tot November 1885 het Van Belkum se skryfstyl en preekstyl egter 'n verandering ondergaan. In lengte het sy prediking aansienlik gekrimp. Van Belkum het selfs aan die einde van sy prediking oor 2 Korintiërs 5:18-21, op 5 Julie 1885, opgemerk:

'Sommigen zeggen: deze prediking is te nauw anderen zij is te ruim!'

(NHKA:Sarkady L VI 27/15). Die verandering moet waarskynlik aan Van Belkum se swak gesondheid in die jare en die verdelende kerkstryd toegeskryf word. Van die partystryd in die gemeente het Van Belkum ten opsigte van sy prediking gestel:

Ik zou liever zwijgen dan spreken. Niet omdat smaad of hoon of beschimping mijn deel is. Neen Gode zij dank, dat nog niet: veeleer zou ik moeten klagen dat ik ben als een die wel spreekt en zoet lokt, maar naar wiens stemme men niet luistert.

(NHKA:Sarkady L VI 27/26)

Van Belkum het tydens die nagmaalsbediening op 24 Januarie 1886 nie net na, wat hy voel tevergeefse prediking, verwys nie, maar ook na die onderlinge stryd in die gemeente en swyg liever oor die ervaring van sy prediking omdat:

...wij een zeer tweedrachtig gezelschap zijn, omdat er zoveel twisting is en in de kerk van ons vaderland en in onze Gemeente. Och, zwijge ik liever van onse Vaderlandsche kerk. Ook hier wordt de samenbinding gemist én zoowel in maatschappelijk als familie-leven wordt de jammer van partijbelangen maar al te veel ondervonden en gevoeld.

(NHKA:Sarkady L VI 27/26)

Van Belkum het op 4 April 1886 van die wantroue wat ten opsigte van die prediking in Nederland opgewek is, melding gemaak:

Wantrouwen wordt gezaaid omtrent de persoon die leerend of handelend moet optreden, twijfel wordt gezaait in de harten van hen op wie wij werken moeten. Wantrouwen is meer te vinden bij de groote menigte; twijfel daarentegen wordt gevonden bij hen die nadenken. Maar hoe verschillend in uitwerking, beide zijn toch de grootte hinderpalen voor de uitbreiding van het Koninkrijk der hemelen. Zaaï wantrouwen omtrent eenen vredeboode en ge hebt zijn werk bedorven; wek den twijfel op in den hoorder – en de prediking is vruchteloos. Waar nu beide in onze dagen met kwistige hand worden

gestrooid en verwekt, daar hebt ge de vraag beantwoord: Hoe komt het dat er zoo weinigen bekeerd worden.

(NHKA:Sarkady L VI 27/31)

Die hewige kerkstryd het tot die agteruitgang van Van Belkum se gezondheid bygedra, soseer dat hy op 5 September 1886 gestel het:

Het is met groote blijdschap en dank M Gel dat ik in dit morgenuur weer voor u optreed, na eene langdurige afwesigheid. Toen ik hede voor zeven weken ook hier stond, was mijne gezondheid ernstig geschokt en kon naar den mensch gesproken, alleen een langdurig verblijf in het buitenland mij herstellen. Allerlei vragen rezen toen bij mij op. Zou ik hersteld terugkeeren: zou ik later in staat zijn hier mijn werk weer op te vatten?

(NHKA:Sarkady L VI 27/34)

Van Belkum het verwys na 'n keelaandoening wat hy gedurende 1886 opgedoen het:

...op raad van de Dokter naar de badplaats Neuenahr in het mooie Ahrthal ging, om daar uit te rusten van veel en hard werk, en genezing te zoeken voor een lichte keelaandoening. De gemeente Steenwijk waar ik toen arbeidde stelde mij in staat die reis te doen waarvoor ik haar na zovelen jaren nog altijd zeer dankbaar ben.

(*De Almanak* 1922:182)

Van Belkum het dit geniet om te preek en in sy prediking het hy nie net van sy teologiese raamwerk rekenskap gegee nie, maar kan sy tyd en gang ook onderskei word. Uit bogenoemde word dit duidelik dat Van Belkum se teologiese denke teen die agtergrond van sy tyd 'n klemverskuiwing ondergaan het. As student en

proponent het sy prediking gekonsentreer op die modernistiese skrifkritiek, die fundering van die openbaring, die toe-eiening van die genade deur die individu en die gevolglike belydenis. Sy dienstyd as predikant, teen die agtergrond van die Doleansie, het ander aksente en vraagstukke aan die orde gestel. Veral ten opsigte van sy kerkbegrip, inhoud en handhawing van die belydenis en die verhouding kerk, volk en staat het Van Belkum hom enersyds teen die Doleansie afgegrens en andersyds teen die 'oordrewe etiese' en 'juridies-konfessionele' rigting. Hierin het Van Belkum getoon dat hy die erfgenaam was van sy leermeesters, die apologetiese skool, van die vroeë etiese teoloog J H Gunning jr, in mindere mate van die latere 'etiese teoloog', A W Bronsveld en van die 'konfessionele teologie' soos by Ph J Hoedemaker. Hy het egter getrou gebly aan sy aanvanklike standpunt naamlik: Christusverkondiging tot die belydende volkskerk in die wêreld, en dit verhoed dat hy sondermeer tot die sogenaamde 'hoofstrominge' naamlik 'etiese', 'gereformeerdes' of 'konfessionele' gereken kan word. Hoogstens kan Van Belkum tot die medies-eties/konfessionele tussengroep gereken word (vgl. Kuiper 1972:171 ev). Sy Suider-Afrikaanse periode sou egter nie net aan sy persoon en dienswerk nie, maar ook aan sy teologiese raamwerk opnuut eise stel.

LITERATUURVERWYSINGS BY HOOFSTUK 2

- Abma, G & De Bruijn, J (reds) 1989. *Hoedemaker Herdacht*. Baarn: Ten Have.
- Bakhuizen van den Brink & Dankbaar W F, 1968. *Handboek der kerkgeschiedenis*, deel 4. Den Haag: Bert Bakker.
- Balke, W 1992. *Heel het woord en heel het kerk*. Kampen: De Groot Goudriaan.
- Botha, S J 1981. *Ds Marié Joseph Goddefroy (1848-1920): Sy lewe en betekenis*. Pretoria: Kital.
- 1987. Ds M J Goddefroy en Christelik-nasionale onderwys. *HTS* 43/1&2, 57-71.
- De Jongh, O J 1978. *Nederlandse Kerkgeschiedenis*. Nijkerk: Callenbach.
- De Jongh, P S 1977. *Die Lewe van Erasmus Smit*. Kaapstad: HAUM.
- Engelbrecht, S P 1945. *Neo-Calvinisme: Ontwikkeling en Afwyking*. Kaapstad: Haum.
- Fiolet, A 1953. *Een kerk in onrust om haar belijdenis*. Nijkerk: Callenbach.
- Gemeente Schouven-Duiveland 2000. Monumentendag 2000 in teken van Nederland waterstaat, 9 September 2000. De Vries: Zierikzee.
- Groenleer, G C (red) 1992. *Een dure plicht –125 jaar Christelijk Onderwijs in Zierikzee*. Vereniging ter bevordering van Christelijk Schoolonderwijs: Zierikzee.
- Haijtema, H L 1951. *Nederlands Hervormd Kerkrecht*. Nijkerk: Callenbach.
- 1953. *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*. Tweede uitgawe. Wageningen: H Veenman.
- Kuiper, D Th 1972. *De Voormannen: Een sociaal-wetenschappelijke studie over ideologie, konflikt en kerngroepvorming binnen de Gereformeerde wereld in Nederland tussen 1820 en 1930*. Kampen: J H Kok.
- Loader, J 1989. Ontstaan en eerste periode van die Hervormde teologiese opleiding aan die Universiteit van Pretoria. *HTS* 45/2, 412-437.
- 1996. 'n Hervormde tradisie as heelmiddel. *HTS* 52/4, 566-589.
- Loos, J 1948. *De Theologie van Kohlbrugge*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland.
- Gemeente-archief Steenwijk. Notulen Kerkraad 1862-1899. Nederlandsche Hervormde Kerk, Gemeente Steenwijk: Nederland.

Gemeente-archief Varik. Notulenboek der Nederlands Hervormde Gemeente van Varik begonnen 25 Mei 1870, inv. nr 3. Nederlandsche Hervormde Kerk, Gemeente Varik: Nederland.

Meylan, H 1962. s v Vinet, Alexandre. *RGG*.

Ploeger, J 1994. *Nederlanders in Transvaal 1850-1950*. Pretoria: J L van Schaik.

Rasker, A J 1974. *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795: Haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeu*. Kampen: J H Kok.

Sarkady, N (sj). Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. Ongepubliseerde inventaris Ds Jac van Belkum-versameling: L VI/1-32. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk, Pretoria.

Scheers, G Ph 1939. *Phillippus Jacobus Hoedemaker*. Veenman: Wageningen.

Uil, H 1990. Stromingen en Richtingen in de Hervormde Gemeente te Zierikzee.

Ongepubliseerde inligtingstuk, Nederland.

-[1991]. Fragmenten uit de Zierikzeese Kerkgeschiedenis, voor 100 jaar.

Ongepubliseerde inligtingstuk, Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland, Nederland.

- 1991. Zuid-Afrika en Zierikzee/Schouwen-Duiveland. Ongepubliseerde inligtingstuk, Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland, Nederland.

Van Belkum, J 1887. *Evangelieprediking in de hollandsche Taal in Buitenlandsche Badplaatsen*. Steenwijk.

- 1888. De 72e Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk. *SWV* (1888). Utrecht: Kemmink.

- 1891. Afscheidspraak over 2 Timotheus 2:8 uitgesproken op Zondag 12 April 1891 in de Kleine Kerk door Ds Jac van Belkum te Zierikzee. Zierikzee: De Mooij & Mommaas.

-21 April 1891. Aan Boord van de Stoomboot "Dunrobin Castle". *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 5 Mei 1891.

-Ingezonden stukken. *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 6 Augustus 1891.

Van Wyk, B J 1991. *Die Presbiteriaal-Sinodale Kerkbegrip*. Pretoria: Kital.

Van Wyk, D J C (sr) 1998. Wortels en agtergronde van Hervormde teologie en Kerkwees in Suid-Afrika. *HTS* 54/1&2, 245-263.

-1999. Die ander opsie: Köhlbrugge- Hoedemaker-Barth. *HTS* 55/1, 120-151.